ACADEMIA ROMÂNĂ

DISCURSURI DE RECEPŢIUNE

XLIV

UN CAPITOL DIN VIEAŢA CULTURALĂ A ROMÂNILOR DIN BUCOVINA

1774—1857.

DISCURS ROSTIT LA 21 MAIU (3 IUNIE) 1916

IN ŞEDINŢĂ SOLEMNĂ

DE

I. NISTOR

CU RĂSPUNS DE

N. IORGA

BUCUREŞTI

LIBRĂRIILE SOCEC & Co., C. SFETEA, PAVEL SURU

1916.

3.222

Domnilor Colegi,

Inainte de a intrà în materia discursului meu de azi, am de îndeplinit o îndoită datórie, una față de Domniile Voastre, mulțămindu-vă pentru încrederea cu care ați binevoit a mă chemà la acest loc de cinste și de muncă științifică, iar alta față de memoria regretatului meu antecesor Atanasie M. Marienescu, care a ocupat acest scaun timp de 34 de ani.

Regretatul nostru coleg Atanasie M. Marienescu erà originar din Banat, își făcuse studiile juridice la Pesta și Viena și îmbrățișase apoi cariera de magistrat, în care a înaintat până la rangul de consilier pe lângă Curtea de Apel. După o muncă conștiincioasă de aproape o jumătate de veac, ieșì la pensie, în 1900, se stabilì la Sibiiu și trăì acolo în liniștea cercetărilor sale până-l surprinse moartea la 7 Ianuarie 1915, în vârstă de 84 de ani.

Incă din tinerețe Marienescu începù să desvolte o vie activitate literară, firește întru cât îi permiteau diversele sale ocupații și datorii de magistrat. La 1858 apărù prima sa broșură: *Invățătorul și poporul*. După 10 ani publică o nouă broșură: *Datorințele noastre*, adică ale intelectualilor față de popor. La 1861 apărù *Istoria română națională* care a servit, multă vreme, și ca o carte didactică, până ce fu scoasă din școlile românești la ordinul autorităților maghiare. In vremea aceea Marienescu a scris și o nuvelă istorică: *Petru Rareș* (1862).Pe lângă acestea el se îndeletnicià și cu culegerea poeziilor populare, pe cari le publică mai întâiu în foile românești din Ardeal, precum erau: Foaia pentru minte, inimă și literatură, Gazeta Transilvaniei, Concordia, Albina, Transilvania, Familia și altele, și apoi și în broșuri separate sub diverse titluri ca: *Balade* (1859), *Colinde* (1859), *Balade istorice și mitologice* (1868), *Steaua Magilor* (1875), *Cultul păgân și creștin* (1884) și *Novăceștii* (1886).

Prin râvna sa de harnic culegător de legende populare, Marienescu atrase foarte curând atențiunea Academiei Române asupra sa, care, apreciind meritele sale de folklorist, îl alese la 1877

Membru Corespondent și la 1881 Membru activ. Cu ocazia recepțiunii sale în sânul Academiei, el rostì un bine documentat discurs despre *Vieața și operele lui Petru Maior.*

După trecerea sa la pensie, Marienescu găsì timpul necesar pentru a se ocupà și mai intensiv de diferite probleme din domeniul istoriei și literaturii române, pentru care aveà o deosebită dragoste și un mare interes. Din îndeletnicirile acestea au luat naștere o serie întreagă de disertații istorice și filologice, precum urmează în serie cronologică: *Studiul despre Celți și numele de localități* (1895), *Luteranismul și Calvinismul și introducèrea limbii române în biserica din Ardeal* (1902), *Dialectul bănățean* (1903), *Despre articol și declinație* (1903), *Ilirii, Macedo-Românii și Albanezii* (1904), *Negru Vodă și epoca sa* (1909), *Țara Severinului sau Oltenia* (1910), *Dinastia lui Radu Negru Vodă și Domnia Basarabilor* (1911) și în sfârșit *Titlul ducilor de Făgăraș și Amlaș*, rămas în manuscript. Dacă rezultatele acestor numeroase cercetări sunt în unele privințe discutabile, disertațiile rămân totuș contribuțiuni prețioase la literatura noastră istorică și linguistică. Și apoi nu trebue să pierdem din vedere nici condițiunile neprielnice, sub cari acest harnic și însuflețit cercetător de peste munți și-a îndeplinit misiunea sa științifică și culturală, fără îndestulătoare mijloace de cercetare și aproape izolat de contactul roditor cu lumea științifică din Regat. Apoi în Ardeal cercetările privitoare la limba și istoria română nici nu găsesc sprijinul celor ce ar puteà să-l dea, fiindcă acolo se încurajează numai o singură cultură, care nu este a noastră.

Așà fiind, socot că contribuțiile regretatului Atanasie M. Marienescu, oricari ar fi ele, merită toată atențiunea noastră, pentrucă ele ne dau cea mai bună dovadă că, în ciuda împrejurărilor neprielnice, în Ardeal încă nu s'a stins dragostea și interesul pentru trecutul neamului nostru. De aceea cu atâta mai vârtos trebue să ne închinăm înaintea memoriei lui Atanasie M. Marienescu, care, fără nici o nădejde de recunoștință din partea superiorilor săi, a jertfit o vieață de om pentru cultura limbii și a istoriei române, pentru educațiunea morală și națională a confraților săi și pentru ridicarea neprețuitei comori de gândire și simțire, pe care frații noștri din Ardeal o acumulaseră în neîntrecutele lor poezii și balade populare.

Fie-i memoria binecuvântată!

* * *

După acest modest prinos de venerațiune, adus memoriei predecesorului meu în acest scaun, trec la obiectul discursului meu de recepțiune, în care voiu încercà să desfășor un capitol din vieața culturală a Românilor din Bucovina în primele decenii dela despărțirea lor de Moldova. Să-mi fie îngăduit acest gest de patriotism local, fiindcă el își găsește explicația sa în împrejurările extrem de critice prin cari trece azi Bucovina. Urgia răsboiului mondial nu s'a descărcat asupra nici unui colț de pământ românesc cu atâta groază și neîndurare, ca asupra Bucovinei, care, aproape de doi ani de zile, este teatrul celor mai crâncene lupte. In astfel de vremuri orice semn de atențiune poate strecurà mângăiere în sufletele greu încercate ale Bucovinenilor. Așà fiind, îmi împlinesc o datorie față de compatrioții mei, desfășurând înaintea fraților lor mai mari un capitol din vieața lor culturală, care până acuma n'a fost pus încă în lumina cuvenită.

Asupra vieții culturale din Bucovina dela 1848 încoace, avem o serie de scrieri românești, cari ne deslușesc destul de bine asupra stărilor politice, culturale și economice ale Românilor de acolo. Inceputul îl făcù la 1863 *Alexandru Pelimon* în scrierea sa *Moldova și Bucovina*, căruia îi urmară *P. S. Aurelian* în scrierea sa *Bucovina* apărută la 1876, *G. Sion* într'o broșură cu acelaș titlu apărută la 1882, d-l *G. Bogdan-Duică* cu broșura sa *Bucovina* dela 1895 și d-l *N. Iorga* în cartea sa *Neamul Românesc din Bucovina* apărută la 1905 și în diversele sale articole și scrieri de îndrumare culturală.

Pe lângă aceste scrieri de încurajare pentru noi și de informație pentru frații noștri din România și Transilvania, noi mai avem mângăierea că cele mai luminoase inteligențe ale Românilor s'au interesat totdeauna de soarta noastră. Alecsandri, Eminescu, Hasdeu, Kogălniceanu ș. a. găsiră totdeauna cuvinte de dragoste și încurajare pentru noi. La opera acestor mari cugetători se asociară și fruntașii scenei românești, cari dela 1864 încoace, își luară osteneala de a trece în Bucovina spre a contribuì și ei din prisosul artei și însuflețirii lor la educația sufletească a fraților lor de peste Molna. Și de aceea mă folosesc de această ocazie bine venită, pentru a tălmăcì sentimentele de recunoștință ale Românilor din Bucovina față de amintirea acestor mari cugetători și îndrumători culturali, cari, prin vorba și scrisul lor, au contribuit la deșteptarea noastră culturală, la întărirea conștiinței noastre de neam și la cimentarea legăturilor noastre cu frații de acelaș sânge și de aceleași năzuințe

cu noi. Nume ca Alecsandri, Eminescu, Hasdeu, Sion, Iorga ș. a. se vor rostì pururea în Bucovina cu adâncă evlavie și sinceră recunoștință.

Mai puțin informați suntem asupra stării culturii românești din Bucovina în epoca care premerge anului 1848. De aceea voiu insistà mai mult asupra acestei epoce, îmbrăcând, firește, expunerea mea în forma unei cercetări istorice obiective, precum cere de altmintrelea și respectul cuvenit față de acest înalt așezământ cultural, care este Academia.

* * *

Până la anexare, Românii din Bucovina aveau partea lor la vieața politică și intelectuală a fraților lor din Moldova, cu cari se simțiau una, atât cu privire la comunitatea originii, limbii și credinței lor, cât și prin amintirile unei comune vieți de stat de peste 500 de ani. Și erà pecetluită această solidaritate prin șiroaiele de sânge vărsate împreună pentru apărarea pământului stămoșesc. De piepturile Bucovinenilor, acestor ageri și răsboinici paznici de hotar, s'au frânt, veacuri dearândul, asalturile dușmanilor din apus și miazănoapte. Viteji în răsboiu și harnici în timp de pace, Bucovinenii se bucurară lungă vreme de cea mai gingașă solicitudine a Domnilor Moldovei. Ținuturile lor erau unele dintre cele mai bine cultivate din țara întreaga; sate și orașe înfloritoare răsăriau ca prin farmec dealungul apelor curgătoare și la umbra codrilor frunzoși. Biserici și mânăstiri, înzestrate cu moșii întinse și odoare scumpe și înfrumusețate cu tot ce închipuirea omenească puteà prinde în colori și plăzmuì sub daltă, împodobiau acest încântător colț de țară, pe care însăș natura îl hărăzì cu cele mai alese daruri ale sale. In întreg cuprinsul pământului locuit de Români, observă d-l N. Iorga, nu se găsește alt ținut relativ mic ca acesta, care să cuprindă atâta frumuseță și atâta bogăție în amintiri din trecut așà de îmbelșugate, de îndepărtate și de sfinte. Bucovina e pare că întreagă un sobor de mânăstiri, ce se grămădesc una lângă alta, venind fiecare din câte o domnie glorioasă sau cucernică, cântând la fiecare slujbă, la fiecare sărbătoare din clopote turnate cu veacuri în urmă, ca o pomenire pentru străbunii ce au înălțat zidurile, pentru părinții, rudele și tovarășii de arme și de județ, pentru neamul, marele neam nenorocit, întru mărirea căruia a scân-

teiat sabia sau s'a înălţat rugăciunea acestor strămoşi (1). In mânăstirile bucovinene ni s'au păstrat cele mai preţioase urme de veche artă moldovenească. La Voroneţ s'a descoperit cel mai vechiu izvod al limbii noastre.

Dar epoca de înflorire a Bucovinei se încheie cu moartea lui Ştefan cel Mare, care pare să fi luat în mormântul său dela Putna şi norocul Bucovinenilor. Sub urmaşii săi, punctul de gravitaţie al statului moldovean înclină tot mai mult spre Sudul Moldovei. Căile de comerţ începură să ocolească Bucovina, căutând alt drum mai direct, care să atingă noua capitală a Moldovei, Iaşii. Din pricina aceasta începù să veştejească şi vieaţa economică de odinioară. Mutarea scaunului domnesc dela Suceava la Iaşi atrase după sine şi pe mitropolitul Moldovei, care părăsì Suceava pentru a se stabilì în noua reşedinţă lângă Domn.

Slăbiciunea statului moldovean se simţià mai dureros în regiunile de hotar, cari erau veşnic călcate de duşmani. Intr'o vreme se instalase craiul leşesc Ioan Sobieski deabinelea în Bucovina, ocupând cea mai mare parte din acest ţinut mărginaş. După izgonirea Leşilor, Moldova de sus devenì teatrul răsboaielor dintre Turci şi Ruşi, până ce, în toamna anului 1774, armata austriacă, folosindu-se de slăbiciunea Turcilor, înaintă în Moldova şi luă în stăpânire ţinutul Cernăuţilor şi o bună parte din ţinutul Sucevei. Noua stăpânire numì ţinutul cuprins în cordon *Bucovina* după bucovinele sau făgetele cari alcătuiau pe vremuri temutul codru al Cozminului, unde se prăbuşise armata polonă sub loviturile plăieşilor lui Ştefan cel Mare. Intr'o vreme se propuse pentru ţinutul anexat numirea de *Comitat al Sucevei*, dar numele acesta nu găsì aprobarea cercurilor hotărîtoare dela Viena.

Vestea despre intrarea Austriacilor în Moldova şi despre tragerea cordonului sanitar într'o vreme, când ciuma se stinsese de mult, a produs mare turburare în rândurile boierilor moldoveni, în sufletele cărora simţul datoriei de a apără integritatea ţerii lor se oţelise în focul luptelor nenumărate şi în durerea suferinţelor seculare. Cu doi ani înainte de ocupare, cancelarul austriac, principele Kaunitz, trimisese pe colonelul Enzenberg în ţinuturile mărginaşe din Moldova ca să se informeze la faţa locului asupra atitudinii locuitorilor în cazul unei ocupări. Enzenberg arată în raportul

(1) N. Iorga, *Românismul în Bucovina,* în «Cuvinte adevărate». Bucureşti 1903.

său că boierii și clerul din Moldova erau dușmani declarați ai desmembrării țerii lor și că ei erau hotărîți a se opune cu îndârjire fiecărei încercări de ocupare (1). Și de fapt așà s'a și întâmplat. Domnul Moldovei Grigore Ghica împreună cu boierii protestară la Poartă contra călcării teritoriului moldovenèsc de către Austriaci, trimețând memorii peste memorii și hărți și planuri, în cari arătau că Austria, sub pretextul de a dobândì o simplă cale de comunicație mai îndemânatecă între Transilvania și Galiția de curând anexată, au luat în stăpânire un ținut întreg, care întrece în belșugare și valoare toate celelalte părți ale Moldovei. Dar protestele Moldovenilor nu produseră nici un efect la Inalta Poartă, ale cărei puteri erau istovite și a cărei diplomație coruptă și venală. Nici Rusia pravoslavnică, care mai apoi aveà să purceadă la fel în chestia Basarabiei, nu bagă în seamă glasul de alarmă al bieților Moldoveni, de vreme ce ea se înțelesese mai dinainte cu Austria asupra acestei ocupări de teritoriu. Astfel s'a întâmplat ceeace erà inevitabil, cesiunea Bucovinei, și anume sub pretextul că ținuturile acestea, cu vechea reședință Suceava, cu episcopia ortodoxă dela Rădăuți, cu mânăstirea Putna, Sucevița, Voroneț și Dragomirna, cu orașul Cernăuți, ai cărui staroști figurau în toate hrisoavele și în toate legile țerii încă de pe vremea descalicatului, n'ar fi făcut parte întregitoare din pământul Moldovei, ci ar fi fost numai niște călcări de hotare ale Moldovenilor asupra Pocuției (2).

Neputând împiedecà anexarea patriei lor, Bucovinenii se mângăiară cu speranța, că noua stăpânire va împlinì cu sfințenie promisiunea sărbătorească de a respectà status-quo, adică stările de lucruri cum erau ele pe vremea Moldovei. Și nu încape nici o îndoeală că respectarea acestor vechii stări de lucruri ar fi fost foarte priincioasă pentru Bucovineni și le-ar fi creat condițiuni de desvoltare destul de favorabile.

In temeiul capitulațiunilor încheiate cu Poarta Otomană, Domnii Moldovei primiau, în schimbul unui peșcheș anual, garanția autonomiei depline a țerii lor. Organizația politică și administrativă, biserica, școala și limba națională erau respectate de Turci și ei nu se amestecau în trebile lăuntrice ale țerii. Turcii nici nu puteau dobândì titluri

(1) Schötzer, *Staats-Anzeigen*, I, Heft 1—4; Hurmuzachi, Doc. VII, Anexă, no. II, p. 448.

(2) Cfr. I. Nistor, *Negociațiunile diplomatice pentru cesiunea Bucovinei*, care va apăreà în curând.

de proprietate imobiliară în Principate și nici ridică giamii pe pământul românesc. Acesta erà raportul de drept internațional între Moldova și Poarta suverană. Prin promisiunea solemnă de a păstrà statusquo, noua stăpânire se obligă deci să respecte și ea în Bucovina toate drepturile juridice și administrative, religioase și naționale, cari decurgeau în consecință juridică și practică din capitulațiile Moldovei cu Poarta Otomană. Astfel înțelegeau înaintașii noștri din Bucovina de pe vremea ocupării promisiunea aceasta, sperând că și sub noua stăpânire ei se vor puteà bucurà de acele drepturi, de cari se bucuraseră din vechime, când țara lor făceà încă parte organică din statul moldovean.

Și de fapt, ei erau în drept să se aștepte la aceasta, dat fiind că câtă vreme Bucovina făceà parte din Moldova, nu se pomenise ca limba țerii să fie scoasă din oficii, din școală și din vieața publică, pentru a fi înlocuită prin limba turcească. Pe vremea Moldovei nu se auzise ca vizirii turcești să fi trimis slujbași străini de legea și naționalitatea Moldovenilor, pentru a suprimà și înlocuì pe pământeni până și din acele posturi, pentru cari se cere neapărat cunoștința limbii, datinilor și obiceiurilor populației indigene.

Câtă vreme se aflau sub ocârmuirea Domnului Moldovei, indigenii n'auziseră nici de îndrăzneala jurnalelor turco-evreești din Constantinopol, cu care acestea descalificau, fără nici o considerare, pe bărbații cei mai de frunte ai neamului și cu care își bateau joc de populația băștinașă, din simplul motiv că acest oropsit neam nu voià să abdice la drepturile sale istorice și naționale. In sfârșit, bătrânii bucovineni cari apucaseră timpurile Moldovei n'avură prilej să audă pomenindu-se de școli fundate și întreținute pe cheltueala fondurilor bisericești, cari să fie conduse de Turci după placul și scopurile lor (1). In simplitatea și onestitatea lor nici nu le treceà prin minte că astfel de lucruri extraordinare s'ar puteà întâmplà chiar în ținutul lor, care nici nu fusese doară cucerit prin foc și sabie, ci cedat pe cale pacinică unei împărății creștine, care se obligă în mod solemn a respectà vechea stare de lucruri. Dară curând se putură convinge că noua stăpânire creștină, care intrase în drepturile celei păgâne, nu înțelegeà să respecteze drepturile și privilegiile populațiunii autohtone cu toate promisiunile făcute în această privință. Ea considerà Bucovina drept țară colonială și punct de sprijin pentru nouă cuceriri orientale.

---

(1) Cfr. *Albina*, VIII, no. 82.

Vechile instituțiuni moldovenești, datinile străvechi și obiceiul pământului, în cari neamul nostru își adunase capitalul său de cunoștințe și experiențe politice, agonisite prin sforțări seculare, nu încăpeau în calculele raționaliste ale diregătorilor din timpul absolutismului luminat, cari desconsiderau cu desăvârșire totul ce se dobândise pe calea îndelungatelor procese istorice. Ei priviau noua provincie ca un simplu câmp de experimentație pentru aplicarea doctrinelor lor raționaliste, ticluite la masa verde, unde nu pătrundeà sbuciumul nevoilor reale ale țerii și ale populație băștinașe. In loc ca noua organizație a Bucovinei să fi fost clădită pe trainica temelie a vechilor instituțiuni moldovenești, zămislite din nevoile reale ale țerii și probate prin aplicare de veacuri, conformându-le numai nouălor cerințe ale timpului, ele dimpotrivă fură înlăturate cu desăvârșire și înlocuite prin plăzmuiri nouă, croite după nevoile altor țeri și altor neamuri, cari aveau în urma lor un proces de desvoltare deosebit de al nostru. Prin apucăturile acestea birocratice s'a frânt în mod brusc continuitatea desvoltării firești a Românilor din Bucovina, spre ireparabila lor pagubă politică și culturală. In felul acesta administrația, justiția, organizația bisericească și școlară, cu un cuvânt întreaga vieață politică, socială și economică, primiră nemijlocit o noua structură și înfățișare.

Cea dintâi măsură ce se luă din partea nouăi stăpâniri fusese curmarea legăturilor cu Moldova. Cordonul sanitar deveni curând o puternică barieră politică și culturală. Boierii bucovineni, cu vechi rosturi în trebile țerii, se așteptau cu drept cuvânt, ca noua stăpâpânire să-i bage în seamă, să le recunoască drepturile și privilegiile și să se folosească de experiența lor la guvernarea țerii. Dar așteptările lor nu se adeveriră. In fruntea administrației ajunse un general, care avù grijă să aducă cu sine un întreg stat major de slujbași civili și militari. Aceștia luară în primire toate slujbele din țară, lăsând în seama Românilor indigeni doară posturile de copiști și tălmaci. In locul limbii românești de până atunci, fu decretată limba germană de limbă oficială în toate resorturile administrative și în situația aceasta ea se mănține până în ziua de astăzi.

Boierii, văzându-se eliminați dela conducerea trebilor publice, optară pentru cetățenia moldovenească și se retraseră aproape cu toții peste cordon în Moldova, unde-și puteau regăsì rostul lor politic pe lângă Domnul din Iași și unde puteau continuà vieața lor obiș-

nuită. Așà părăsiră Bucovina Iordachi și Lupul Balș, Gheorghe Beldiman, Ioan Cantacuzino, Constantin Catargiu, Ioan Murguleț, Lupul Nacu, Alexandru Neculcea, Constantin Paladi, Nicolae Roset, Antioh Stroici, Constantin și Ioniță Sturdza, Lupul Costachi, Andrei Donici s. m. a. (1). Numai foarte puțini se împrietenіră cu noua stare de lucruri și rămaseră în țară. Intre aceștia se găsià Vasile Balș care intră chiar în magistratura austriacă. După o practică mai îndelungată pe lângă oficiile centrale din Viena, Vasile Balș ajunse într'o vreme chiar șeful administrației provinciale din Bucovina. Dar șefia sa fusese numai de scurtă durată, fiindcă el suferià de o boală de nervi și apoi se mai ridicaseră în contra sa și o sumedenie de reclamațiuni, menite să pună capăt carierei sale administrative. Balș scapă din încurcală numai din considerație față de legăturile sale familiare. El observă înaintea comisiunii de anchetare că condamnarea sa ar produce sânge rău la numeroasele sale neamuri și la toți conaționalii săi din Moldova și Țara-Românească (2). Erà și acesta un fel de a afirmà solidaritatea națională. Autoritățile austriace ținură cont de observațiile lui Balș și-l achitară; dar curând după achitarea sa, Balș fu revocat dela postul său, făcând loc unui funcționar străin. De atunci n'a mai ajuns niciodată un Român în fruntea administrației provinciale din Bucovina.

Pe lângă puținii boieri de viță veche ca Balș, Hurmuzachi și puțini alții, mai rămasese în Bucovina pe lângă răzășiile lor și un număr destul de considerabil de mazili, dintre care unii, ca bunăoară familiile Flondor, Vasilco, Grigorcea, Zota, Tabora ș. a., se avântară la oarecare importanță politică, pe când altele ajunseră la sapă de lemn. Printr'o ordinațiune imperială dela 1787 s'au desființat titlurile de boierie moldovenească, înlocuindu-se cu cele de conte, baron, cavaler sau cel puțin de nobil (3). Prin recunoașterea titlurilor de nobleță se dobândiau și anumite prerogative și privilegii, dar nobilimea română din Bucovina nu s'a procopsit mult pe urma acestor privilegii, fiindcă mulți dintre aceia, cărora li se recunoscură titlurile de nobleță, nu dispuneau și de mijloace îndestulătoare pentru a puteà jucà un rol însemnat în politica țerii și a Impărăției; și apoi nobilimea bucovineană de fapt n'a făcut niciodată parte din dieta

(1) D. Werenka, *Topographie der Bukowina*, p. 140 urm.
(2) Staats-Kanzlei-Index, No. 5012 ex 1802, in Arhiva Curții Imperiale din Viena.
(3) *Die Bukowina zu Anfang des Jahres 1801*, ed. I. Polek, Cernăuți 1903, p. 5 urm.

feudală din Galiția, de care se ținea și Bucovina ca al 19-lea cerc administrativ.

Exodul boierilor din Bucovina avù două urmări deopotrivă de daunăcioasă pentru Români, una național-politică și alta social-economică. Boierii împreună cu episcopul de Rădăuți erau, oarecum, reprezentanții politici ai Românilor Bucovineni și păstrătorii vechilor tradiții moldovenești. In timpurile absolutismului singură tagma boierească mai aveà un rost oarecare în trebile publice. Prin faptul că cei mai mulți și mai de vază boieri își vândură sau arendară moșiile lor din Bucovina și se retraseră în Moldova, Românii suferiră o reducere simțitoare a însemnătății lor politice în noua provincie austriacă. Locul boierilor emigrați îl ocupară arendașii armeni, poloni, germani, evrei și greci, cari, îmbogățindu-se, cumpărară cu vremea moșiile arendate de ei. Astfel se ridicară din rândurile arendașilor îmbogățiți familiile Abrahamowicz, Wartarasiewicz, Stefanowicz, Petrowicz, Kapri, Mustatza ș. a. cari, dobândind titluri de nobleță, ajunseră cu vremea o forță politică în Bucovina, care însă nu mai erà românească.

Tot atât de păgubitoare fusese emigrarea boierilor și în privința social-economică. Pe vremea ocupării, populația Bucovinei erà foarte rară. Răsboaiele îndelungate și ciuma seceraseră fără milă în rândurile nenorocitei populațiuni din Moldova. Din cauza aceasta se simțì îndată după încheierea păcii o mare nevoie de muncitori agricoli pe întinsele moșii boierești și mânăstirești. Pentru a-și puteà face munca câmpului, arendașii străini începură să-și procure muncitori agricoli din Galiția și Pocuția învecinată, cari veniau cu drag în Bucovina, fiindcă în această țară îndatoririle țăranilor față de proprietarii de pământ erau cu mult mai ușoare decât în Galiția. Unde în Galiția țăranii de pe moșiile nobililor poloni erau siliți să facă stăpânilor lor până la 150 de zile de clacă pe an, vecinii din Moldova, în temeiul așezămintelor dela 1749 și 1766, erau obligați numai la 12 zile de clacă, cei din ținuturile dela hotar — și Bucovina erà o țară de hotar — chiar numai șase zile de clacă pe an. Deosebirea aceasta erà prea mare și șansele de a-și îmbunătățì soarta prin emigrare în Bucovina erau prea ispititoare pentru acești nenorociți țărani, decât ca nobilii poloni, cu tot ajutorul forței administrative, să-i mai fi putut reținea pe moșiile lor. Ei emigrară în massă în Bucovina, unde găsiau o primire foarte bună pe moșiile boierești și mânăstirești. Pe calea aceasta se umplură satele moldovenești din nordul Bucovinei cu pribegi galițieni, cari, adoptând legea ortodoxă, absor-

biră cu vremea pe găzduitorii lor români. Astfel s'a îndrumat rutenizarea Bucovinei.

Arendarea moșiilor la străini și importul de muncitori ruteni din Galiția avură urmări dezastroase și în privința economică. Arendașii străini, deprinși cu exploatarea muncitorimii din Galiția, încercară să aplice și în Bucovina normele feudale din țara vecină, cerând țăranilor, în loc de 12, o sută de zile de clacă și mai mult. Un scriitor contemporan, Ion Budai-Deleanu, care, ca consilier provincial pe lângă «forum nobilium» din Lemberg, erà oarecum în măsură să cunoască referințele din Bucovina, arată că «Evreii botezați și nebotezați, Armenii, Grecii ș. a. pricepeau arta de a stoarce țăranului 100 în loc de 12 zile de robotă pe an». Țăranii protestau contra acestor călcări de lege, dar arendașii știau să se asigure de sprijinul administrației și cu ajutorul acesteia să învârtească lucrurile astfel, «ca cei ce erau plenipotențiați de comună să fie priviți ca turburătorii păcii din sat și ca atare să fie însemnați la protocol și pedepsiți cu închisoare și bătăi, ba uneori chiar și cu expulsare» (1). Cum însă țăranii băștinași nu erau deprinși cu o astfel de tratare, ei preferiră a emigrà în Moldova, decât a suferì exploatarea și batjocura arendașilor străini. La hotărîrea aceasta a lor mai contribuiră încă și înăsprirea condițiunilor de traiu în Bucovina precum și favorizarea *coloniștilor germani* pe socoteala indigenilor.

Noua stăpânire chemă în Bucovina cete numeroase de coloniști germani din toate părțile Austriei, le împărțì pământurile cele mai mănoase și le făcù înlesniri de tot felul. Românii priviau cu ochi răi menajarea acestor străini, veniți să le îngusteze pământurile lor, și de aceea raporturile dintre ei și coloniștii nemți erau adesea foarte incordate. Naturalistul Hacquet fusese martor ocular la aplanarea unor neînțelegeri iscate între Românii din Satul-Mare de lângă Rădăuți și consătenii lor germani. El povestește că vechii locuitori nu erau prea mulțumiți cu coloniștii germani, «fiindcă acești venetici îndrăznesc chiar prea des ce nu li se cuvine. Așà am auzit într'o zi plângeri de ale acestor oameni în contra coloniștilor aduse în fața comisarului imperial, că aceștia, adică coloniștii, nu numai că le-au prădat micile grădini, ci s'ar fi și obrăznicit de a atinge și știrbì în cutare și cutare chip drepturile

I. Budai-Deleanu, *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina*, ed. I. Nistor, in «*Românii și Rutenii în Bucovina*», București 1915, p. 189.

lor cele vechi. Cearta s'a aplanat, dar turburătorilor de pace li s'a spus între 4 ochi, că de nu se vor astâmpărà, vieața lor va fi vecinic în primejdie, căci dacă Moldovenii sau Valahii se vor răsculà odată împotriva lor, pot fi siguri că nici copilul din pântecele maicei sale nu va fi cruțat, și atunci nu-i va puteà mântuì nimeni, pentrucă acești oameni scapă de orice cercetare sau pedeapsă, furișindu-se neobservați peste hotar în Moldova» (1). Un caz analog s'a petrecut la Suceava, unde târgoveții români nu vroiau să îngădue Nemților ca aceștia să întrebuințeze materialul bisericilor dărâmate pentru clădirea caselor lor particulare. Ei se ridicară cu mic cu mare în contra acestui act de profanare și declarară autorităților, «că niciodată nu vor îngăduì ca din pietrile bisericii Miräuților să-și clădească un Neamț casă». Comisarul cezaro-crăesc a înnăbușit răscoala târgoveților, numărând celor mai îndrăzneți «scaune și câte 50 de bețe», iar pe doi «cu fiarele în grumaz la părete a-i pune i-au îngrozit» (2).

Inăsprirea îndatoririlor față de proprietari, încercarea de a aplicà normele rusticale din Galiția și față de Bucovineni, călcarea obiceiului pământului, înăsprirea condițiilor de traiu prin concurența brațelor de muncă importate din Galiția, asprimea stăpânirii străine precum și favorizarea coloniștilor străini pe socoteala indigenilor, erau pentru Românii Bucovineni motive destul de vajnice, pentru a-i determinà să-și aprindă casele și să treacă cu averea lor mișcătoare peste cordon în Moldova, unde condițiunile de traiu erau mai prielnice și mai slobode. Astfel s'a produs în urma anexării o mare mișcare de emigrare din Bucovina în Moldova, care a durat mai multe decenii și n'a putut fi stavilită prin nici o măsură administrativă. Golurile rămase pe urma emigranților se umplură cu pribegi ruteni din Galiția, pe cari arendașii străini îi primiau cu brațele deschise și cari se bucurau și de deosebita solicitudine din partea stăpânirii, pentru ca ea mai apoi să se poată folosì de ei ca contrabalansă împotriva Românilor băștinași.

Vedem așà dară că în urma exodului boierimii a slăbit foarte mult situația politică a Românilor din Bucovina, s'a îndrumat înstrăinarea pământului românesc, s'a cauzat întărirea elementului rutenesc și s'a primit emigrarea Moldovenilor băștinași. Astfel a început

(1) Hacquet's *Reisen*, I, p. 115.
(2) Isidor Onciul, *Biserica Mirăuților*, p. 8 urm.

procesul de desagregare al neamului romănesc din Bucovina, care continuă necurmat până în timpul de față.

Acelaș proces de descompunere al vechii structuri sociale românești se poate observà chiar din capul locului și prin târgurile din Bucovina, cari, îndată după anexare, se umplură de străini, mai cu samă de Nemți, cari acaparară meșteșugurile, și de Evrei cari monopolizară curând întreg comerțul în detrimentul târgoveților români. Contra concurenței noilor năvălitori nu se putură apără nici chiar Armenii, cu vechi tradiții comerciale, necum blăjinii târgoveți moldoveni. Prin concurența aceasta s'a zădărnicit desvoltarea unei clase de mijloc românești în Bucovina spre ireparabila pagubă a neamului nostru de acolo, un fenomen social care de altmintrelea s'a produs sub condițiuni asemănătoare și dincolo de cordon în Moldova. Prin înăbușirea clasei de mijloc, care în alcătuirea socială a unui popor este chemată să formeze legătura firească între baza și vârful piramidei sociale, ne-am lipsit de un sprijin foarte prețios în lupta noastră pentru existență. Astfel reduși numai la pătura țărănească și la numărul restrâns al cărturarilor, cari se ridicară din ea, n'am fost destul de tari pentru a ne apără cu succes vechea noastră situație politică și drepturile noastre istorice asupra acestui colț de pământ românesc. Intelectualii bucovineni, terminându-și studiile în școli germane și deprinzând binișor această limbă, îmbrățișară cu preferință carierele bugetare, evitând ocupațiile libere, de cari se îndeletniciră cu atâta succes Românii din Transilvania. Imprejurarea aceasta a împiedecat pe Bucovineni din capul locului de a luà față de guvern o atitudine politică mai dârză și mai hotărîtă. O țărănime analfabetă și o cărturărime funcționarizată nu puteà începe lupta cu stăpânirea, care aveà la îndemâna sa toate mijloacele puterii de stat. Grija aceasta rămase decenii întregi în sama boierimii și a clerului mai înalt și vom vedeà mai la vale cum aceste două stări conducătoare și-au împlinit datoria lor față de neam și țară.

* * *

Nu mai puțin păgubitoare pentru desvoltarea noastră națională fusese și noua organizație pe care o primì biserica bucovineană sub noua stăpânire austriacă. Reformele ce se introduseră în biserica bucovineană erau stăpânite de tendința de a rupe orice urmă de legătură ierarhică cu Moldova și de a supune administrația bisericii și a averii sale sub controlul statului. Cum ținuturile ocu-

pate nu formau pe vremea Moldovei o unitate ierarhică, administrația austriacă silì pe episcopul de Rădăuți să se înțeleagă cu mitropolitul din Iași asupra arondării diecezei sale. Episcopul Dosofteiu Herescu renunță la drepturile sale ierarhice pe cari le aveà asupra mai multor sate din județul Dorohoiu și Botoșani și primì în schimb dela mitropolitul Moldovei satele din sudul Bucovinei, cari se țineau de mitropolia Sucevei. Pe calea acestui pașnic schimb ajunse Dosofteiu stăpân duhovnicesc asupra Bucovinei întregi. Curând după aceasta el trebuì să renunțe și la titlul de episcop de Rădăuți, să se intituleze episcop al Bucovinei și să-și mute chiar și reședința episcopală dela Rădăuți la Cernăuți. Dară nu numai atât! Noua stăpânire silì pe episcop să se desfacă și de legăturile sale mitropolitane cu Moldova și să închine eparhia sa mitropolitului sârbesc din Carlovăț, cu care Bucovinenii n'avuseseră până atunci nici cea mai mică atingere. Bătrânul Dosofteiu nu se putù împotrivì; el execută ordinul stăpânirii și recunoscù drepturile mitropolitane ale Carlovățului asupra eparhiei sale. Dar mitropolitul sârbesc nu se mulțămì numai cu atât, ci el se grăbì să trimită bătrânului Dosofteiu și *„coadiutori“* sârbi, cari să-l controleze la tot pasul. Tot atunci se desființă și celebra Academie teologică dela Putna de sub conducerea lui Vartolomeiu Măzăreanul. In locul acesteia se deschise o școală clericală elementară. Cu conducerea acestei școli fu încredințat arhidiaconul *Daniil Vlahovici*, care fu chemat din Slavonia anume pentru acest scop. Vlahovici își aduse cu sine și doi clerici sârbi ca dascăli la această școală. Scurt după aceea murì Dosofteiu Herescu și Daniil Vlahovici fu ridicat în scaunul episcopal dela Cernăuți. Sub înrâurința noului episcop *sârb* s'a îndrumat sârbizarea numelor de familie românești și menajarea pribegilor ruteni din Bucovina cari trecuseră la legea noastră. Daniil Vlahovici îi primì cu brațele deschise în biserica românească, chemă pentru ei diaconi și preoți ruteni din Podolia și le procură cărți liturgice slavone. Așà a început alterarea caracterului românesc al bisericii din Bucovina.

Curmarea legăturilor cu Moldova, importul de prelați sârbi din Carlovăț și desconsiderarea și umilirea clerului indigen la tot pasul, avură drept urmare că elementele cele mai distinse din rândurile acestuia nu erau dispuși să supoarte lungă vreme această umilire și pentru aceea unii din ei, urmând exemplul boierilor, emigrară din Bucovina pentru a se stabilì în Moldova.

Așà părăsì Bucovina, trecând peste cordon în Moldova în-

vățatul arhimandrit *Vartolomeiu Măzăreanul*. Tot atunci părăsì locul schivniciei sale dela Putna și *Gherasim Clipa*, fiiul preotului din Vicovul de sus, spre a se refugià la mânăstirea Slatina, de unde fu chemat ca dichiu pe lângă mitropolitul din Iași și curând după aceea ales episcop al Hușilor. După ce păstorise mai mulți ani eparhia Hușilor, Gherasim Bucovineanul fu ales episcop de Roman, păstorind această dieceză până la moartea sa, întâmplată în 1826 (1). Din aceleași motive părăsì Bucovina și *Meletie Brandaburul*, fiul unui târgoveț din Suceava, care ajunse urmașul lui Gherasim la Huși, apoi la Roman și la 1844 chiar mitropolit al Moldovei și Sucevei (2). Intre clericii pribegi se găsià și popa *Andrei* din Uidești, care, refuzând a depune jurământul de credință față de noua stăpânire, fugì peste cordonul apropiat în Moldova cu tot satul după dânsul (3). Din exemplele acestea se vede clar că în noua provincie austriacă nu erà loc pentru inteligențe puternice, stăpânite de sentimente românești. Pe când cârma eparhiei bucovinene ajunsese în mânile unor clerici importați din Slavonia, fruntașii clericilor indigeni trebuiau să se refugieze în Moldova, pentru a-și puteà manifestà acolo cunoștințele și talentul lor!

Cevà mai târziu s'a produs un nou exod de clerici bucovineni în Moldova, cari sporiră numărul confraților lor refugiați de mai înainte în această țară. Așà trecură pe la 1838 în Moldova, din cauza neînțelegerilor cu episcopul lor, mai mulți profesori dela Institutul teologic din Cernăuți și anume: *Vladimir Suhopan* cu colegii săi *Mandacevschi*, *Nosievici*, și *Procopovici*. Refugiații aceștia primiră posturi la Seminarul Veniamin din Iași, unde li se încredințase predarea materiilor celor mai însemnate. Suhopan ajunse profesor de teologia dogmatică. In calitatea aceasta el desvoltă și o apreciabilă activitate literară, traducând în românește psicologia, arheologia biblică și teologia morală. Mandacevschi profesà teologia practică, Procopovici exegeza biblică și limba ebraică, iar Nosievici limba latină. Intr'o vreme, Suhopan ajunse chiar directorul Seminarul Veniamin, pe care-l conduse între anii 1839—1842. Experiența pe care o dobândise ca rector al Seminarului clerical din Cernăuți, îl

(1) Melhisedec, *Cronica Hușilor*, 389 urm ; *Cronica Romanului*, p. 174.

(2) Melhisedec, *Cronica Hușilor*, p. 392 și 426; *Cronica Romanului*, p. 190 urm.; N. Iorga, *Istoria Bisericii Române*, II, p. 246; A. Wolf, *Fürstentum Moldau*, I, p. 148.

(3) I. Grămadă, *Din Bucovina de altădată*, București 1911, p. 12 urm.

ajută foarte mult la îndeplinirea conștiincioasă a nouăi sale chemări. După 1842 Suhopan demisionă din demnitatea sa de director al Seminarului din Iași, părăsì capitala Moldovei și se retrase ca egumen la Doljești, unde pare să fi rămas până la 1851, când primì însărcinarea de a organiză și conduce Seminarul clerical de pe lângă episcopia de Huși (1). Pe lângă Vartolomeiu Măzăreanul, Gherasim Bucovineanul și Meletie Brandaburul, iată și un mănuchiu de clerici, originari din aceeaș provincie anexată, cari prin munca și osteneala lor contribuiră la ridicarea nivelului cultural al clerului din Moldova.

* * *

O altă măsură a nouăi stăpâniri privià administrația averilor mânăstirești. Domnii și boierii moldoveni înzestraseră ctitoriile lor din Bucovina cu moșii foarte numeroase și întinse, din venitul cărora se întrețineau mânăstirile și duhovnicii lor. Asemenea se găsià și episcopia de Rădăuți în proprietatea bogatelor domenii dela Rădăuți și Coțmani. Moșiile mânăstirești și episcopești cuprindeau mai bine de jumătate din întreaga suprafață a Bucovinei. Stăpânirea austriacă seculariză toate moșiile acestea și le aduse sub administrația statului ca *fond religionar greco-oriental*, hotărînd ca din veniturile acestui fond să se întreţină biserica și școala din Bucovina. Dar cum administrația acestui fond bisericesc se găsià din capul locului în mâni străine, mijloacele fondului fură întrebuințate în măsură foarte largă și pentru scopuri cu totul străine de menirea lui. Apoi fondul acesta, curat românesc, fu privit ca *fond confesional* și în consecință fură admiși și Rutenii, pribegiți în Bucovina și trecuți numai de curând la legea ortodoxă, să beneficieze de veniturile lui, la cari n'aveau nici un drept. Fondul a rămas până azi în administrația statului și se întrebuințează pentru scopurile confesiunii ortodoxe din Bucovina, fără nici o deosebire de naționalitatea adepților acestei confesiuni, pe când Românii sunt nevoiți să-și întrețină societățile și internatele lor naționale din sărăcia lor prin colecte și subscripții publice.

Deodată cu secularizarea moșiilor s'a redus și numărul mânăstirilor din Bucovina. Din 9 mânăstiri și 11 schituri câte erau, s'au păstrat numai 3 și anume: Putna, Suceavița și Dragomirna. Măsura aceasta

(1) C. Erbiceanu, *Istoria Seminarului Veniamin*, p. 60 urm. și 176; Adamescu, *Seminarul Veniamin*, p. 73; Urechiă, *Istoria Școalelor*, II, p. 58 și 107; cfr. *Candela*, I, p. 188.

trezì o opoziție înverșunată din partea egumenilor și călugărilor bucovineni. Rezistența lor rămase însă zădarnică, ceeace hotărî pe mulți din ei să încarce în grabă odoarele mânăstirești și să fugă peste cordon în Moldova. Așà fugiră în Moldova egumenul Macarie dela Voroneț, Meletie dela Solca și Teofilact dela Horecea cu toate odoarele mânăstirești ca odăjdii, cărți, hrisoave, etc. (1). Exodul egumenilor și al călugărilor n'a lăsat mari regrete în urma lor, fiindcă cei mai mulți dintre ei erau străini de neamul nostru și oameni ignoranți și vicioși, precum ni-i descrie Hacquet, care avusese prilej să-i cunoască la Putna și Suceavița (2). Erau însă între ei și oameni cu cunoștințe vaste ca învățatul *Paisie* dela Dragomirna care trecù la Mânăstirea Neamțului, de unde își luă obârșia noul curent cultural bisericesc din Moldova, cunoscut sub numele de Paisienism (3). Un bun cunoscător de carte latinească erà starețul Antioh Dragomirescu dela Suceavița. Astfel pierdù Bucovina în urma nouălor reforme bisericești pe cei mai de seamă cărturari bisericești, precum erau Vartolomeiu Măzăreanul și Paisie dela Dragomirna.

După îndepărtarea elementelor celor mai conștiente din cler și după moartea vrednicului episcop Dosofteiu Herăscu, iosefenismul se instalase de-a binelea în biserica din Bucovina, care ajunse astfel în cea mai strictă dependență față de stat. Hirotonia candidaților de preoție, așezarea lor în parohii, până și publicarea epistolelor pastorale nu se puteà face fără învoirea guvernului. Sistemul acesta a rămăs în vigoare până astăzi, fiindcă toate stăruințele Bucovinenilor de a dobândì autonomia bisericii lor străbune au rămas zadarnice.

* * *

Mai rămâne să vedem ce înrâurință a avut asupra Românilor Bucovineni noua reformă școlară, pe care o introduse guvernul austriac îndată după ocupare. La stăruințele lui Grigore Vodă Ghica și ale lui Teodor Vodă Calimach se înființaseră și în ținuturile bucovinene mai multe școli primare, așà bunăoară la Rădăuți, la Putna, la Suceava, la Cernăuți și la ambele Câmpulunguri. Pentru întreținerea școlilor acestora se crease încă pe vre-

(1) Hacquet, o. c., p. 97 și 107.
(2) Zieglauer, *Geschichtliche Bilder aus der Bukowina*, III, p. 150.
(3) N. Iorga, *Istoria Bisericii Române*, II, p. 180 urm.

mea Moldovei un *fond școlar* deosebit, care erà alimentat prin contribuțiile anuale ale preoților și diaconilor. Administrarea acestui fond erà încredințată episcopului Dosofteiu, care în cursul răsboiului ruso-turc, când școlile acestea rămăseseră închise, chivernisise chiar câteva mii de galbeni, din cari, după încheiarea păcii, s'ar fi putut redeschide vechile școli moldovenești și înființà și altele nouă în satele și târgurile cele mai populate. Cum însă noua stăpânire, în temeiul rezoluțiunii împărătesei Maria Theresia din 2 Octomvrie 1770, privià școala de *instituție politică* (1), ea nu îngăduì episcopului să redeschidă vechile școli moldovenești, necum să înființeze altele nouă, ci ea confiscă fondul școlar al Românilor și deschise pe cheltueala lui 2 școli normale nemțești, una la Cernăuți și alta la Suceava, admițând numai ca vechile școli moldovenești din aceste orașe să funcționeze în vechea lor alcătuire ca *cursuri de pregătire* pe lângă nou înființatele școli germane. Pentru conducerea nouălor școli germane se importaseră dascăli sași din Ardeal, pentru cuvântul că aceștia ar fi știind și românește. De fapt însă dascălii sași sosiți la Cernăuți și Suceava, Anton de Marki și Franz Ioseph Thallinger, nu cunoșteau limba noastră și o deprinseră numai mai târziu dela elevii lor români. Episcopul Dosofteiu cerù ca pentru școlile nou create să se cheme dascăli ortodocși din Moldova, fiindcă așà cereà și norodul (2). Dar protestul episcopului rămase fără efect și așà se deschiseră în Bucovina în loc de școli românești, școli nemțești. Pe lângă acestea se înființară și mai multe școli triviale germano-române prin târguri și prin sate.

Cum nouăle școli erau întocmite după nevoile culturale ale coloniștilor germani din Bucovina, populația indigenă începù să le ocolească. La 1808 se înființase la Cernăuți și un liceu german, care a funcționat 40 de ani, fără ca limba română să fi fost admisă ca obiect de instrucție cel puțin pentru frecventanții români ai acestui institut. La acest liceu erà să fie chemat, pe la 1816, Gheorghe Lazăr ca profesor de religiune, fiindcă-i mergeà vestea unui bărbat erudit și distins «prin sârguință, zel și moralitate» (3).

Guvernul luà măsuri pentru a constrânge pe Români la frec-

---

(1) «Die Schule ist und bleibt ein Politicum».

(2) Zieglauer, *Gesch. Bilder*, V, p. 97.

(3) I. Lupaș, *Episcopul Vasile Moga și Gheorghe Lazăr*, în Anal. Acad Rom. Ist. vol. XXXVII, p. 882.

ventarea școlilor acestora și introduse spre acest scop chiar și *obligativitatea învățământului* primar. Dară măsurile acestea de constrângere sporiră numai neîncrederea indigeniilor, cari preferiră să emigreze în Moldova decât să-și trimită copii la școala străină (1).

Rezistența aceasta făcù pe guvern să se convingă despre ineficacitatea măsurilor luate. El revocă decretul pentru obligativitatea învățământului primar și desființă peste 30 de școli rămase fără elevi (1793). Intâmplările acestea dădură prilej la aprecieri foarte puțin măgulitoare la adresa Românilor, sălbatici și refractari față de cultură și progres. Dar cât de neîntemeiate erau deprecierile acestea, reiese clar din faptul că vechile școli moldovenești dela Suceava și Cernăuți gemeau de tineri setoși de carte. In jurul dascălilor Leonte și Constantin dela aceste școli se adunară, cu mare «evlavie la învățătură», copii de mazili, răzeși, slujbași, preoți, târgoveți și țărani deopotrivă, pentru a deprinde din gura lor «cunoașterea buchilor și a slovenì». Din izvoadele ce ni s'au păstrat aflăm la 1785 între frecventații școlii moldovenești din Cernăuți chiar și o fetiță dornică de învățătură (2). Școlile acestea nici nu mai puteau cuprinde pe toți câți doriau să învețe carte. Din pricina aceasta unii treceau peste cordon în Moldova pentru a frecventà școala dascălului *Raireț* din Herța (3). Emigranții români din Ardeal își aduseseră dascăli de acolo, cari continuară activitatea lor culturală și în Bucovina, ca bunăoară la Balaceana unde dascălià Grigore Crețul din Ilva Mare și la Botoșana, unde erau chiar doi dascăli și anume: Iacov Stârciu din Maier și Mateiu Pop din Ilva Mare (4).

Dar continuarea vechilor tradiții moldovenești în școală nu erà după placul și intențiunile nouăi stăpâniri. De aceea păstrătorii acestor tradiții fură curând înlăturați dela posturile lor și înlocuiți cu dascăli noi, ieșiți din școlile germane. Alții nici nu mai așteptau această umilire, ci trecură de cu vreme în Moldova, unde desvoltară o activitate din cele mai roditoare. Cel mai celebru dintre acești emigranți din Bucovina fusese însuș nepotul episcopului Dosofteiu, păharnicul Ioan Alboteanul, care ajunse profesor la Socola din Iași, unde dăscălì apoi timp de 40 de ani. El a tradus în românește gramatica dascălului său Anton de Marki dela Cernăuți precum

(1) Schlötzer, *Briefwechsel*, VIII, Heft XLV.

(2) I. Nistor, *Zur Geschichte des Schulwesens in der Bukowina*, p. 30 urm.

(3) A. H. Dubău, *Vechea școală din Herța*, în *Solia* din Dorohoiu, I, no. 2.

(4) Consignația emigranților transilvăneni în Bucovina la 1778, Mss, în Arhivele de Răsboiu din Viena, Sign. 1779 — 14 — 51.

și alte scrieri didactice. Alboteanul se angajase într'o polemică cu Constantin Negruzzi, fiindcă acesta îl atinsese în povestirea sa: «Cum am învățat românește» (1).

La 1815 școalele primare din Bucovina fură sustrase de sub îngrijirea Consistorului ortodox din Bucovina și puse sub supravegherea Consistorului romano-catolic din Lemberg. Prin măsura aceasta s'au jignit adânc nu numai drepturile ierarhice ale episcopului bucovinean, ci s'a aplicat și o lovitură letală învățământului primar din Bucovina, întrun cât acesta privià populația românească indigenă. Căci prin actul acesta toate școlile din Bucovina fură declarate de institute *catolice*, la cari nu se puteau aplicà decât dascăli de legea catolică. Din pricina aceasta dascălii români, cari funcționaseră până atunci la aceste școli, fură puși înaintea alternativei de a îmbrățișà credința catolică, sau de a părăsì școala. Și cum majoritatea covârșitoare a dascălilor români nu înțelegeà să-și schimbe legea strămoșească după dorința noilor diregători ai școlilor bucovinene, ei părăsiră școlile la cari dăscăliseră până atunci, pentru a face loc învățătorilor catolici importați anume din Galiția pentru școlile din Bucovina. Astfel s'a distrus și ultimul așezământ românesc, în care se mai cultivà măcar în parte limba noastră.

Intr'un raport contemporan se constată că, în urma actului dela 1815, «nici un naționalist nu se primià de învățător, dacă nu jurà mai înainte că se leapădă de credința părintească; că posturile de învățător se încredințau străinilor, cari nu cunoșteau limba națională de fel; că limba moldovenească se învățà foarte puțin, iar limba polonă se puneà ca limba principală alături de cea germană și se învățà cu atâta zel, ca și cum Bucovina ar fi fost o țară leșească. Cu o conducere așà de antinațională se prea înțelege că instrucțiunea populară nu puteà să progreseze. Poporul nu-și trimiteà copiii la școală, pentrucă prinsese ură contra măsurilor, cari îi batjocuriau religia moștenită și îi jigniau adânc simțul național. Iar urmarea acestor triste stări de lucruri a fost, că poporul azi nu știe nici scrie nici cetì» (2). Copiilor români, câți mai frecventau aceste școli străine, le erà strict interzis a vorbì între

(1) *Albina Românească*, 1844, No. 94 și 95, p. 385 și 389; G. Bogdan-Duică, *Două capitole dintr'o biografie a lui Constantin Negruzzi*, în *Convorbiri Literare*, XXXV, p. 865 urm. și 872 urm.; C. Erbiceanu, o. c., p. 79 și 131; S. Adamescu, o. c., p. 62 și 134

(2) «Revista politică» din Suceava, V, No. 8.

ei românește, iar cei ce desconsiderau acest ordin se pedepsiau foarte aspru și trebuiau să poarte la gât chipul unui măgar, ca semn vizibil al nesupunerii și neascultării lor.

Invățătorii eliminați din slujbele lor trecură în Moldova, unde își continuară misiunea lor luminătoare. Izvodul școlilor din Moldova dela 1839 arată o serie întreagă de dascăli cu nume slavizate în -vici și -ski, cari par să fi fost cu toții refugiați din Bucovina. Originea lor bucovineană se confirmă și prin faptul, că mulți dintre ei sunt arătați ca dascăli de românește și *nemțește*. Așà găsim bunăoară la Botoșani pe *Ioan Seretinovici* și pe *Iordache și Enache Popovici*; pe *Ilie Misicovici* la Ștefănești; pe *N. Daschevici* și *Ion Simionovici* în județul Suceava; pe *Toma Popovici* la Neamț; pe *Emilian Scarlețchi* la Bacău; pe *Nicolae și Toma Popovici* la Tecuciu; pe *Gheorghe Popovici* la Tutova; pe *Alexandru și Ștefan Popovici* la Iași; pe *Constantin Bucovineanul* la Fălciu ș. a. (1).

Iată deci, alături de păharnicul Alboteanu dela Socola, un mănunchiu frumos de dascăli sătești din Bucovina, cari avură partea lor la răspândirea cunoștinței de carte în Moldova.

O altă serie de dascăli demisionați, poate mai bătrâni și mai strâns legați de pământul Bucovinei, nu-și părăsiră patria, ci rămaseră acolo pentru a-și continuà misiunea lor ca dascăli ambulanți, pribegind din sat în sat și adunând în jurul lor copiii preoților și ai sătenilor mai cu dare de mână spre a le tâlcuì rostul slovelor și a-i învățà să cetească în cărțile bisericești. Din gura unui astfel de dascăl ambulant deprinse dl. I. G. Sbiera împreună cu fratele său arta cetitului, precum ne-o mărturisește el însuș în una din scrierile sale (2). Alt vrednic reprezentant al cărturărimii bucovinene, răposatul Iraclie Porumbescu, ne comunică în amintirile sale cum a deprins el slova românească, zicând: «Mă dăduse tatăl meu la mânăstire ca să învăț carte; erà la 1829 când nu se pomenià de școli moldovenești pe la sate; cel ce dorià săși învețe copilul a cetì măcar în Ciaslov și în Psaltire, și-l da la un neam de al său la mânăstire ori slugușoară la un călugăr, care, printre utrene și liturghie și câte odată și după aceea, bucherà cu bietul băiat până ce-l scoteà din greu. Carte pe atunci se învățà numai

(1) *Catalogul Școalelor din Moldova din 20 Decembre 1839*, ed. I. V. Urechiă în *Istoria Școalelor*, II, p. 122 urm.

(2) *Familia Sbiera*, p. 91.

prin mânăstiri și din această carte n'ajungeau bărbați prea învățați, dară cărturari sătești și dascăli bisericești tot ajungeau»(1).

Intre intelectualii bucovineni, refugiați în Moldova, se aflà și *Samuil Botezat*, probabil fiul dascălului Ioniță Botezat din Suceava, care fusese profesor la școala normală din Cernăuți. Trecând în Moldova, Botezat ajunsese mai întâiu profesor de nemțește la Gimnaziul Vasilian din Iași «pentru tinerii doritori să învețe această limbă». La 1832 Botezat fu numit profesor pentru «pregătirea candidaților la profesoratul școalelor începătoare de pe ținuturi, fiindcă îndeplinise și în Bucovina aceeaș sarcină». In orele sale libere, Samuil Botezat se îndeletnicià cu traduceri din nemțește. El a cunoscut pe Asachi și se pare că dela acesta a primit imboldul spre această îndeletnicire. Botezat a tradus «Uniforma Mareșalului Wellington» și «Nenorocita pățenie a Boureanului», ambele după Kotzebue. Activitatea sa didactică găsì aprecierea cuvenită prin faptul că i se acordă rangul de Sardar. El trecea de pedagog cu multă experiență și de aceea i se încredință organizarea primei *școli de fete* din Iași, pe care o conduse apoi ca director timp de 10 ani de zile. La bătrânețe, Botezat primì, drept recompensă pentru mănoasa sa activitate pe terenul culturii românești, rangul de Căminar (1).

Instrăinarea școlilor, sârbizarea și clericarizarea bisericii și exodurile cărturarilor avură drept urmare o completă stagnare în desvoltarea noastră culturală.

Astfel cunoștința de carte, rămâind în sama puținilor dascăli ambulanți și a călugărilor de prin mânăstiri, nu puteà, firește, să găsească mare răspândire în păturile largi ale populației. Izgonită din școlile publice, ea devenì din ce în ce tot mai rară și nivoul cultural tot mai scăzut. Sub astfel de împrejurări nu trebue să ne prindă mirarea, dacă nici chiar candidații de preoție nu știau bine cetì și scrie românește, când intrau în Școala clericală din Cernăuți. Scăderea aceasta nu turbură însă de loc liniștea episcopului Daniil Vlahovici, care, ca Sârb ce erà, n'aveà nici o tragere de inimă pentru limba noastră. Și apoi și în Școala clericală, creată de dânsul, domniau stări de lucruri îngrozitoare. Profesorii sârbi, cari erau aplicați la ea, n'arătau nici dragoste nici pricepere pentru chemarea lor. I. Budai-Deleanu povestește că cursul la școala aceasta durà trei ani și că

(1) *Scrierile lui Iraclie Porumbescu*, I, editate de L. Bodnărescu, Cernăuţi 1898, p. 84.

(1) N. Iorga, *Istoria Literaturii Române*, III, p. 172; Urechiă, *Istoria Școalelor*, I, p. 121, 200 și 268; II, p. 320; *Albina Românească*, din 4 Septemvrie 1830, no. 68, p. 294.

la primirea candidaților nu se considerau cunoștințele și destoinicia aspiranților, ci în prima linie darurile pe cari aceștia le aveau la îndemână pentru superiorii lor. Cine erà în stare să jertfească un cal bun sau 20 de galbeni, puteà contà cu siguranță că va fi primit în Școala clericală dela Cernăuți. «Preparanzii» dela această școală erau totodată și «camerieri fără plată» ai episcopului. Cursurile se făceau foarte neregulat și numai atunci când alumnii nu erau ocupați cu «curățirea vaselor de vin» și alte servicii domestice la curtea episcopală. In cursul celor 3 ani nu se învăță alta decât catechismul pe de rost și nimic din ceeace ar fi putut contribuì la deșteptarea spiritului, la nobilitarea inimii și ce ar fi putut da un imbold la trezirea simțului de datorie și al dragostii de muncă. Ci din contra, alumnii în cursul celor trei ani de școală uitau de-a binelea mai tot ce mai știau la început și se dedeau, sub ochii superiorilor lor, beției și altor patimi, de cari nu se puteau desbărà nici când ajungeau păstori sufletești (1). Cu preoți ieșiți din școala aceasta nu se puteà procopsì mult neamul nostru din Bucovina. Convingerea aceasta pare să fi ajuns generală, căci la 1818 Școala clericală dela Cernăuți fu desființată.

Observasem la început că arhieria lui Daniil Vlahovici n'a adus binecuvântare asupra diecezei bucovinene. Desființarea școlilor primare, izgonirea dascălilor români dela ele, aversiunea indigenilor față de aceste institute de propagandă catolică și în sfârșit sistarea cursurilor la Școala clericală din Cernăuți vin să confirme pe deplin afirmațiunea de mai sus și să împrăștie orice urmă de îndoeală asupra veracității ei.

La 1822, murì Daniil Vlahovici, făcând loc pe scanul episcopal unui arhiereu român din Bucovina, lui *Isaia Baloșescu*. Acesta erà un absolvent al celebrei Academii teologice dela Putna, condusă de eruditul Vartolomeiu Măzăreanul. Ca Român bun și cu tragere de inimă pentru eparhia sa, noul episcop stăruì din răsputeri pe lângă guvern, ca supravegherea școlilor primare să fie din nou încredințată Consistorul din Cernăuți și ca ele să-și recapete vechiul lor caracter ortodox în folosul populației ortodoxe a Bucovinei. Isaia repețià an de an cererile acestea, dar glasul său resună în pustiu, fiindcă guvernul, sfătuit de iezuiți, nici nu voià să audă de cererile schismaților din Bucovina. Așà trecură mai multe decenii, fără ca Românii Bucovineni să se poată bucurà de bine-

(1) I. Budai-Deleanu, l. c., p. 198 urm.

facerile instrucțiunii publice. Pe seama lor rămaseră numai două școli, una erà vechea fundație a lui Grigore Vodă Ghica din 1766 dela Cernăuți, care se mănținea ca școală moldovenească și după decretul din 1815, fiindcă ea continuă să rămână sub oblăduirea Consistorului din Cernăuți. Dar și aceasta nu păstră lungă vreme caracterul său curat național, de vreme ce, în 1821, se introduse și la acest institut pe lângă limba română și cea nemțească ca limbă de instrucție, cu un cuvânt ea fu *utracvizată*. A doua școală moldovenească, rămasă sub îngrijirea Consistorului din Cernăuți, erà cea dela Suceava, la care dăscălise după Constantin un oarecare Vasile Creangă și apoi Ioniță Botezat, care o conduse până la 1846, când o comisie oficială venì la fața locului și constată că «școala aceasta erà foarte sărăcăcioasă și adăpostită în una din chiliile mânăstirești și că dascălul erà plătit lunar de părinții elevilor săi». Comisia mai avù prilej să constate că instrucția consistà «în slovenire și apoi în cetirea vechilor cărți cirilice. Pe lângă aceasta se mai învață nițel a scrie și a socotì; datoria principală a dascălului erà însă de a introduce pe elevi în cântarea bisericească și de a-i deprinde să cânte ei singuri în biserică» (1).

Acestea erau singurele școli la cari erau avizați Românii din Bucovina prin mai multe decenii, până ce urmașul lui Isaia, episcopul Eugenie Hacman, reușì, la 1844, să exopereze o rezoluție imperială, prin care un număr anumit de școli primare din Bucovina fură scoase de sub ocrotirea Consistorului din Lemberg și supuse Consistorului din Cernăuți. In temeiul acestei prea înalte rezoluțiuni redobândiră caracterul lor ortodox numai acele școli, cari se găsiau în sate, unde nu erau nici parohi nici capelani catolici. Dar și cu restricțiunea aceasta, Românii Bucovineni recuceriră măcar o parte din școlile lor naționale, ceeace constituià fără îndoeală un succes pe terenul școlar. Izbânda aceasta ar fi fost și mai apreciabilă, dacă Românii n'ar fi fost ținuți să împărțească școlile lor cu Rutenii, a căror limbă, prin ordonanța episcopului Eugenie Hacman din 4 Maiu 1838, fusese recunoscută de limbă oficială a diecezei, deopotrivă cu cea română. Numărul acestor pribegi galițieni sporià mereu în Bucovina și guvernul nu lăsă să treacă nici o ocazie binevenită pentru a-i favorizà și sprijinì pe socoteala Românilor băștinași. Astfel a început a se manifestà rivalitatea, mai întâiu culturală iar apoi și politică

(1) I. A. Helfert, *Die Gründung der oesterreichischen Volksschule durch Maria Theresia*, Prag 1860, p. 488 urm.

între Români și Ruteni și guvernul își stabilì un principiu politic, de a nu face Românilor nici o concesiune, fie de natură culturală, fie politică, fără ca să nu facă aceeaș concesiune și Rutenilor, chiar în cazul când ei nici nu o cereau și nici nu aveau nevoie de ea. Sub pretextul așà numitei «dreptăți nivelătoare» urmà ca populația indigenă a Bucovinei să fie stânjenită în năzuințele ei naționale și în străduința ei spre lumină și cultură.

Dar dacă episcopul Isaia n'a reușit să recucerească școala primară din mânile Iezuiților din Lemberg, apoi el își puteà mângâià bătrânețele sale respectabile prin o altă izbândă culturală, care ar fi putut aduce mult bine diecezanilor săi, dacă s'ar fi ținut mai mult seama de nevoile lor naționale. El reușì, la 1824, să înființeze în locul Școlii clericale, care fusese desființată la 1818, un nou *Institut teologic* la Cernăuți, după modelul vechii Academii teologice dela Putna. Pe lângă acest Institut se deschise și un *Seminar clerical* pentru 25 de alumui, cari primiau acolo întreaga întreținere pe cheltueala fondului bisericesc. Dar din întocmirea planului de instrucție pentru acest Institut se poate vedeà clar, de câtă considerație se bucurà limba noastră românească în dieceza bucovineană. Planul de organizație al noului Institut teolog din Cernăuți prevede ca limbi de instrucție limba latină, elină și germană. Limba română, ca limbă oficială a diecezei și ca limbă maternă a populației indigene din Bucovina, fusese eliminată cu desăvârșire dela Institutul teologic din Cernăuți. Din pricina aceasta candidații de preoție părăsiau Institutul cu mari pretenții teologice, dar cu totul lipsiți de cele mai elementare cunoștințe de limba, istoria și literatura neamului lor. Despre acestea nu se pomenià de loc nici la liceul german din Cernăuți și nici la Institutul teologic din acelaș oraș.

Și dacă ne cugetăm că, în lipsa învățătorilor izgoniți dela școlile sătești, clericii aceștia rămăseserà singurii îndrumători culturali și naționali ai poporului analfabet, ne putem face o închipuire despre adevărata stare de lucruri din Bucovina în prima jumătate a veacului al 19-lea. Unde mai înainte se mai găsiau în Bucovina oameni cu frumoase cunoștințe de carte românească, de pe la 1820 încoace, scriitorii actelor de judecată nu mai cunoșteau limba română cum se cade, ci o aduceau pe nemțește și rutenește. Se observă deci, precum constată d-l Iorga, o lentă infiltrație, o înnecare a elementului aborigen, numeros, curat și mândru, în potopul ga-

lițian (1). De altmintrelea starea aceasta dureros de tristă se vede și dintr'un raport oficial, dela 1848, al Consistorului din Cernăuți, unde găsim următoarele constatări: «Trebue să mărturisim cu părere de rău că în Bucovina, într'o provincie românească după origine, cu toate că cea mai mare parte a națiunii se compune din Moldoveni sau Români și că aceasta vorbește un graiu propriu moldovenesc sau român, s'a purtat până azi foarte puțin de grijă pentru învățătura și cultivarea acestui graiu, așà că azi limba germană nu servește numai de limbă oficială, ci ea servește și ca limbă de conversație pentru toți intelectualii, pe când graiul moldovenesc sau românesc se vorbește numai de adevărata populație a Bucovinei, care sunt Moldovenii sau Românii, și se păstrează numai prin moștenire dela tată la fiu în starea sa primitivă și pe o treaptă joasă» (2).

Atmosfera aceasta străină deveni cu vremea insuportabilă pentru aceia dintre cărturarii români, în sufletele cărora nu se înădușise încă simțul de demnitate și solidaritate națională. Dar aceștia erau priviți cu dispreț și neîncredere de către stăpânire și de către conaționalii lor înstrăinați. Sătui de atâta jignire și umilire, unii din ei părăsiră Bucovina și trecură în Moldova, unde dragostea de neam și de limba strămoșească n'ajunsese obiect de ocară și descalificare.

Vedem așà dară, că nici reformele ce s'au introdus pe terenul școlar n'au fost priincioase pentru desvoltarea culturală a Românilor băștinași. Tineretul ocolià școala nemțească și catolică pentrucă o considerà ca pierzătoare de suflet, iar dascălii români părăsiră Bucovina, pentru a continuà opera lor culturală în Moldova.

Prin reformele, pe cari noua stăpânire le-a introdus în Bucovina îndată după anexare, s'au înăsprit condițiunile de desvoltare culturală a Românilor. Ruperea nemijlocită cu tradițiile moldovenești, desconsiderarea statului quo, eliminarea boierilor dela cârma țerii, introducerea nouălor norme de guvernamânt, precum și înlocuirea limbii române prin cea germană în administrație, în școală și în vieața publică, pricinuiră exodul boierilor spre marea pagubă politică și economică a Românilor. Reformele bisericești înlesniră sârbizarea și rutenizarea eparhiei bucovinene. Reformele școlare au pricinuit germanizarea institutelor de creștere și aversiunea Românilor față de ele. Bărbații noștri cei mai învățați și mai de samă pă-

(1) Analele Academiei Române, Mem. S. Ist. XXXV, p. 141.
(2) I. G. Sbiera, *Aron Pumnul*, p. 107.

răsiră Bucovina și trecură în Moldova, unde deveniră îndrumători de curente nouă și apostoli însuflețiți ai culturii românești, ca eruditul Paisie, ca păharnicul Alboteanul, unde ilustrară scaunele episcopale dela Huși și Roman, ca Gherasim Bucovineanul, ba chiar și scaunul mitropoliei Moldovei și Sucevei, ca Meletie Brandaburul. Părăsit de mințile sale cele mai luminate, de energiile sale cele mai exprimate și de mădularii săi cei mai influenți în rosturile țerii, neamul românesc din Bucovina rămase la discreția cârmuitorilor săi străini, cari îl desbrăcară de drepturile sale istorice, puseră stăpânire pe toate izvoarele de câștig și îmbogățire și cari tindeau să adoarmă în el conștiința de demnitate națională și de drept istoric. Incetul cu încetul el începù a se simțì străin în țara sa și pe pământul strămoșilor săi. De acì înainte acești străini, împreună cu cei ce sosiră necontenit după dânșii, începură să privească Bucovina ca patria lor și nu îngăduiau sub nici un cuvânt ca vreun Român să cuteze să afirme că această țară este patria Moldovenilor și numai a lor (1). Domnul Duiliu Zamfirescu a prins situația aceasta deplorabilă în versuri duioase, când invoacă ajutorul marelui Ștefan contra «duiumului de noroade» cari rod bietului pământean și «inima din piept»:

Că Jidanii și Rutenii
Pripășiți pe-aici
Zic că's dânșii pământenii
Iar că noi și Moldovenii
Suntem venetici (2).

Și că noua situație erà dezastroasă pentru desvoltarea politică, culturală și economică a Românilor Bucovineni, aceasta ne-o confirmă pe deplin Budai-Deleanu, care în descrierea sa amănunțită a stărilor din Bucovina de pe la anul 1800, ajunge la următoarea încheiere: «In de comun se poate zice, cu conștiința împăcată, că cele mai bune și mai blânde legi ale guvernului austriac nu servesc în noua provincie pentru promovarea binelui, ci ele contribuesc la obșteasca prăpădenie și apăsare a locuitorilor indigeni». Pentru acest cuvânt el exclamă cu durere: «O tu nenorocită Bucovină!» (3).

* * *

(1) P. S. Aurelian, *Bucovina*, București 1876, p. XIII urm.
(2) Duiliu Zamfirescu, *Poezii nouă*, București 1899, p. 7 și 8.
(3) Ion Budai-Deleanu, *l. c.*, *p. 200*.

Desconsiderarea indigenilor în administrația țerii, în școală și în biserică și nu mai puțin și eliminarea lor dela sfatul ce se ținù la Viena în vederea reformelor ce trebuiau introduse în noua provincie, jignì adânc pe fruntașii Românilor, câți mai rămăseseră în Bucovina. Mintea lor sănătoasă nu puteà concepe idea că asupra soartei patriei lor s'ar puteà luà hotărîri valide fără ca mai întâiu glasul lor să fi fost ascultat. Pentru aceea ei, eliminați dela deliberările consiliului de reformă din Viena, se adunară la Cernăuți sub prezidenția episcopului Dosofteiu, pentru a discutà asupra situației. Hotărîrile ce se luară fură redactate în forma unui memoriu și Vasile Balș primì mandatul de a le prezentà consiliului aulic de răsboiu din Viena, ca mandatar sau «delegat al Bucovinei». In vremea aceea se făuriau diverse planuri cu privire la viitoarea organizație politică a Bucovinei; pentru aceea Balș cerù, în numele conaționalilor săi, ca patria să nu fie încorporată nici Galiției, nici ținutului grăniceresc dela Năsăud, ci administrată ca provincie autonomă, respectându-i-se trecutul istoric și integritatea teritorială. Memoriul mai cuprindeà și dorințele Românilor privitoare la organizarea bisericii și a așezămintelor culturale, la gospodăria și administrația fondului bisericesc și la îmbunătățirea stării materiale a populației rurale, prin înviorarea comerțului și cultivarea mai intensivă a pământului, de vreme ce împăratul Iosif II destinase Bucovina pentru prăsila vitelor și în prima linie pentru întreținerea stabilimentelor de cai de remontă ce se înființase de curând în noua provincie. Memoriul acesta cuprinde, în conturi generale, programul politic al Românilor din Bucovina dela anexare până în timpul de față.

Judecând după cele cuprinse în acest memoriu, ne putem convinge că pretențiile Românilor erau foarte modeste și în deplină concordanță cu interesele politice ale statului austriac. Dar cu toate acestea nici una din cererile indigenilor nu fu rezolvită în sensul dorințelor exprimate. După desființarea administrației militare, Bucovina fu încorporată Galiției ca al 19-lea cerc administrativ al acestei provincii polono-rutene, cu care Bucovinenii n'aveau nici un punct de atingere, nici cu privire la limbă, nici la credință. Prin unirea aceasta s'au introdus în Bucovina normele administrative galițiene, s'au înăsprit relațiile între proprietari și țărani și s'a desfundat puhoiul rutean care începù să se reverse asupra satelor românești din Bucovina.

Și dacă în urma exodului boierilor și a intelectualilor, clerici și mireni, ne-am mai putut mănțineà în situația noastră și ferì sufletul de completa înstrăinare, apoi această fericită întâmplare se datorește

numai unor evenimente cari sfărâmară pe neașteptate bariera politică ce ne despărțià de frații noștri din Moldova și ne puse din nou în contact sufletesc cu ei. In privința aceasta se poate observà în desvoltarea Românilor din Bucovina un fenomen foarte interesant. In momentele cele mai critice, când forța noastră de rezistență erà aproape de istovire, când încrederea în puterile și drepturile noastre începeà să slăbească, când însăș existența noastră ca neam erà serios amenințată, atunci se produceau, ca prin minune, anumite evenimente politice, cari prin forța lucrurilor dărâmau zăgazurile de izolare și ne puneau în legătură cu frații noștri mai numeroși din Moldova, făcând ca aceeaș simțire și aceeaș vieață să pulseze liber și fără piedecă dincoace și dincolo de Molna. Prin contactul acesta vremelnic, Românii Bucovineni își împrospătau vechile legături sufletești cu frații lor din Moldova, dobândiau puteri nouă pentru lupta ce le steteà înainte, se întăriau în credința drepturilor lor și găsiau cuvinte de încurajare și mângâiere pentru durerile și suferințele lor.

In timpul când Românii Bucovineni, în urma unirii țerii lor cu Galiția, se găsiau în cea mai tristă și disolată stare politică, culturală și economică, și când sufletele mai slabe începură a se clătinà în credința lor, izbucnì, la 1788, răsboiul austro-ruso-turc, în cursul căruia Austriacii cuceriră raiaua Hotinului, înaintară până la Iași, ocupară 5 ținuturi din Moldova, limitrofe cu Bucovina, și le ținură aproape 3 ani de zile sub administrația lor (1). In timpul acesta Bucovinenii primiră un mare sprijin moral dela frații lor din Moldova. Astfel primeniți sufletește și întăriți în credința drepturilor lor naționale, ei luară față de Viena o atitudine mai energică și mai hotărîtă, reclamând cu mai multă stăruință respectarea drepturilor lor politice, naționale și culturale. Ei reușiră a-și impune punctul lor de vedere, și a stoarce împăratului Leopold II restabilirea autonomiei țerii lor, dat fiind că «deosebirea de limbă, de datini și de obiceiuri» care există între Galiția și Bucovina, ar zădărnicì contopirea administrativă a acestor provincii așà de deosebite una de alta. Succesul acesta arată cât de mult câștigaseră Bucovinenii pe urma reîmprospătării legăturilor lor cu frații din Moldova. E adevărat că rezoluția imperială privitoare la autonomia țerii lor, obținută de fruntașii bucovineni la 1790, urmă să fie pusă în aplicare numai după un răstimp de 60 de ani. Dar pentru ei erà, orișicum, o mare

(1) Cfr. Rapoartele Agenției Austriace din acest timp, cari vor apăreà în colecția Hurmuzachi, vol. XIX.

izbândă, când însuș Impăratul, prin rezoluțiunea sa recunoscù că existà o deosebire între limba, datinile și obiceiurile Românilor din Bucovina și cele ale Rutenilor din Galiția, fiindcă prin constatarea aceasta se recunoștea în mod oficial caracterul românesc al Bucovinei, ceeace s'a contestat mai apoi de politicianii și istoricii străini.

Prin tractatul de pace ce s'a încheiat la Șiștov în August 1791, Austria se obligà să evacueze cele 5 județe ocupate din Moldova. Legăturile dintre Bucovineni și frații lor din Moldova se întrerupseră din nou, cordonul bucovinean fu din nou restabilit între frații de acelaș sânge. Dar cu toate acestea împreuna viețuirea de câțivà ani ajunse ca Bucovinenii să soarbă cu nesaț din amintirile trecutului și să se întărească sufletește pentru lupta ce-i așteptà în viitor. Și apoi curajul de luptă și conștiința de unitate națională rămaseră și după restaurarea cordonului bucovinean pururea vie, dat fiind că această conștiință se alimentà din acelaș izvor de lumină și inspirație ca și la frații rămași în Moldova. In vremea aceea cultura străină, evreo-germană, nu se infiltrase încă cu atâta putere în sufletele Românilor din Bucovina, rămând ca aceștea să-și primească hrana necesară din productele spiritului românesc, cari modeste cum erau, erau totuș ale noastre și exprimate în limba noastră. Despre hrana aceasta sufletească a Bucovinenilor ne desfășură Budai-Deleanu următoarea icoană, pe cât de instructivă, pe atât de interesantă, zicând: «Limba lor este vechea limbă romană populară, amestecată cu felurite cuvinte slavone, grecești și albaneze, dar cuvintele luate din alte limbi abià fac o treime. Limba moldovenească și în genere română îndeplinește toate calitățile pentru a devenì cu timpul o limbă culturală, egală cu cea italiană, dacă se vor găsì oameni iscusiți cari să se ocupe de ea. Până acuma ea este însă săracă, rustică și necultivată. Românul scrie în felul cum pronunță, fără regule și alegere. In limba aceasta nu există însă un dicționar, nici o gramatică temëinică și nici o ortografie stabilită. Literatura ei cuprinde numai două edițiuni ale Sfintei Scripturi, o pravilă sau colecție de legi bisericești, care se mărginește la cele dintâi șapte sinoade și la celelalte cărți bisericești, cari sunt foarte numeroase; apoi câtevà cronici sau istorii naționale române, cari pot fi privite drept producte originale românești. Celelalte cărți și manuscripte sunt numai traduceri din felurite limbi. Numărul lor este foarte mare, dar ele se găsesc numai la particulari, fiindcă la Moldoveni nu se tipăresc încă cărțile de interes general, ci ei

și le copiază unul dela altul; dar cum copiarea aceasta este foarte costisitoare, numai cei avuți și le pot procurà. După cunoștințele mele, manuscriptele lor, afară de sus pomenitele cronici, sunt următoarele: «Iliada și Odiseea lui Homer, traduse liber; vieața lui Alexandru cel Mare, amestecată cu multe adausuri fantastice; fabulele lui Isop, așà numita Isopia; istoria etiopică a lui Iliodor, un roman din grecește; Telemah din franțuzește; vieața lui Petru cel Mare de Voltaire (1); cunoscuta carte Ceasornicul domnilor, din latinește; o traducere după o logică, retorică și etică, care a apărut și în tipar, apoi multe alte scrieri mai puțin însemnate, traduse din diferite limbi, între cari și o istorie universală» (2).

Acestea erau, după mărturia contemporană a lui Budai-Deleanu, cărțile din cari înaintașii noștri din Bucovina de pe la 1800 își luminau mintea și-și cultivau sufletul. Erau vechile producțiuni literare încă de pe vremea Moldovei, căci în anii dintâi ai stăpânirii austriace Bucovinenii, pierzând talentele lor cele mai de samă prin emigrare în Moldova, nu produseră nimic de samă pe terenul literar. Așà de mare erà seceta literară în Bucovina în aceeaș vreme, încât Bucovinenii nu-și putură întocmì nici măcar un simplu calendar pentru nevoile cultului bisericesc. Și mai trist erà însă faptul, că ei nici nu-și puteau procurà cărți românești de peste cordon din Moldova. La 1784 apărù, ce-i drept, la Viena un calendar «făcut pentru întrebuințarea norodului slaveno-sârbesc și românesc, care se află în ținuturile chesario-crăiești a legii Răsăritului», dar calendarul acesta nu erà după placul cărturarilor români din Bucovina, crescuți în tradițiile moldovenești.

Pentru aceea ei căutau să-și procure calendare dela Iași. Dar cum lucrul acesta nu erà așà de ușor de îndeplenit, bieții cărturari bucovineni erau nevoiți să-și procure copii scrise cu mâna după singurul exemplar care străbăteà prin vreo întâmplare fericită în Bucovina. Așà se ostenì «cel mai mic între dascăli», smeritul Mateiu Marcovici din Mihalcea de lângă Cernăuți, să «prescrie» pentru Iordachi Tabora «din cuvânt în cuvânt calendarul pe 112 ani scos din multe feluri de cărți și tipărit la Iași în anul 1775 de protopopul Mihaiu Strelbicki». Cu acest prilej copistul a adaos dela sine câtevà note cronologice ca cele «de când sau dat Nemților Buco-

(1) O copie la Mânăstirea Putna.
(2) I. Budai-Deleanu, l. c., p. 174.

vina» și altele privitoare la familiile boierești din aceasta țară (1).

La 1811 apărù, în sfârșit, și în Bucovina primul calendar românesc. Până atunci publicațiile românești din Bucovina se mărginiau la o serie de cărți liturgice ca Octoihul Mare și Mic, traduse în limba țerii prin purtarea de grijă a lui Ștefan Atanasovici «întâiul slovenesc și moldovenesc cancelist al consistorului chesaro-craieștii Bucovine» (Cernăuți 1804); afară de acestea mai apărù o serie de cărți didactice pentru școlile triviale din Bucovina, traduse din nemțește de Ion Budai-Deleanu, care este astfel primul autor de cărți didactice în Bucovina. La 1807 apărù ediția românească a codului penal austriac sub titlul: «Cartea de pravilă ce cuprinde legele asupra faptelor răle și călcătoare de poliție și asupra grelelor călcări a politiceștilor orândueli de poliție». După 5 ani apărù la Cernăuți și codul civil sub titlul: «Cartea legilor și pravilelor de obște pârgărești, pentru toate țările moștenitoare nemțești ale Monarhiei austriacești» în 3 volume (2). Traducătorul acestor coduri a fost fără îndoeală I. Budai-Deleanu, fiindcă lucrarea aceasta cădeà în competența sa de translator român pe lângă guberniul provincial din Lemberg.

Ca lucrare originală românească apărù la 1811 calendarul dascălului Vasile Țântilă din Tereblecea. Acesta erà un absolvent al Școlii clericale din Cernăuți, care, neprimind hirotonia, se făcù dascăl în satul său natal.

El are meritul de a fi editat primul calendar românesc în Bucovina. In anul dintâiu calendarul lui Țintilă aduce numai partea calendaristică. In anii următor el, ca «iubitor de științele matematice» ce erà, mai adăugă la ea și felurite povețe și învățături pentru popor. La 1814 dascălul Țântilă mai publică pe o coală mare și groasă și un «Calendar în care să se afle toate sărbătorile cele mari ale bisericii răsăritului, alcătuit cu ajutorul lui Dumnezeu după mâna lui Damaschin de un iubitor de această știință, nu pe un an, pe o sută sau o mie de ani, ci dela început și până la sfârșitul lumei, numai iubitul cetitor să știe ce slovă a Păscăliei slujește pe anul acela ce vra să caute». Mai la urmă s'au dat și paștile catolice pe 80 de ani înainte. (3) Calendarul lui Țântilă

---

(1) Gh. Teodorescu-Kirileanu, *Un vechiu calendar manuscript 1785—1798*, în *Șezătoarea*, X, p. 33 urm.

(2) I. G. Sbiera, *Mișcări literare în Bucovina*, Oradea-Mare 1890, p. 20.

(3) Bianu-Hodoș, *Bibliografia Românească Veche*, II, p. 219 urm.

apărù numai până la 1820, când își încetă apariția, fără ca să cunoaștem cauzele cari o determinară. D-l T. V. Stefanelli a ridicat acestui harnic cărturar bucovinean un trainic monument literar (1). Dela dispariția acestui calendar se strecurară 20 de ani împliniți, fără ca Bucovinenii să fi avut calendarul lor românesc.

Calendarul lui Țântilă fusese de bun augur pentru înfiriparea unei mișcări literare în Bucovina, căci numai scurtă vreme după apariția lui se hotărî un alt cărturar bucovinean, Teodor Racoce din Carapciu, urmașul lui Budai-Deleanu în postul de translator pe lângă guberniul din Lemberg, să publice chiar o *revistă periodică*. Spre acest scop el se adresă la 1816 guberniului cu cererea de a i se îngăduì să publice o revistă românească sub titlul de *Nuvele sau Gazete românești*. Prin decretul din 25 Fevruarie 1817, Racoce obținù «pozvolenia gubernialnică» și în posesia ei, el lansă, la 8 Martie 1817, o «înștiințare» către «toți cei înalți și preasfințiți Arhierei și de înalt neam Arhonde, veli Boeri, precum preacinstite, cinstite și de bun neam bisericești și mirenicești Persoane», invitându-le ca ele «după vredniciile lor să binevoească a pune împreună știință spre împlenirea acestui dimpreună folositor scop». Apelul acesta nu erà adresat numai Bucovinenilor, ci și Românilor din Ardeal, din «Țara Moldovei» și din «Țara Muntenească», fiindcă după socotința autorului, «neamul românesc, deși împărțit întru mai multe țări, trăind sub osebite stăpâniri, totuș o limbă are, aceeaș lege și tot aceleași obiceiuri, precum și aceleași cărți și aceeaș scrisoare. Deci Românii, socotiți împreună, fac o nație de mai multe milioane și cari de mult acum simțesc bunătățile politicirii și doresc a fi părtași culturii celorlalte neamuri din Europa. Dară până acum li-a lipsit acest organ, prin care să poată primì toate acele procopsiri de care au avut parte alte noroade». «Nuvelele sau Gazetele românești» ale «gubernialnicului tălmaciu» Teodor Racoce aveau să apară săptămânal în câte 2-3 coale, cuprinzând vești, învățături și știință, toate acestea «tălmăcite pe românește, începând dela gramatică până la teologie». Racoce mai promiteà și o foiță intitulată: «Dascălul românesc». El consideră «Gazetele» de «istorie vietuitoare împreună cu noi» și în consecință el contà la sprijinul «tuturor oamenilor învățați și iubitori de neam». Și pe acesta Racoce pare să-l fi primit, întrucât el reușì a-și pune în aplicare planul său literar.

La 1820 apărură de fapt la Cernăuți «Nuvelele sau Gazetele» lui Racoce sub titlul de: «*Chrestomaticul Românesc* sau adunare

(1) Convorbiri Literare, XV, p. 270 urm.

a tot felul de istorii și de alte faptorii, scoase din autori di pi osebite limbi pe anul 1820». Un exemplar din această rară publicație se păstrează în biblioteca «Societății pentru cultura și literatura română» din Cernăuți, cuprinzând diferite povestiri după autori vechi și noi. Din nefericire Racoce se îmbolnăvì și murì curând după apariția primului număr din «Chrestomaticul» său, astfel că această frumoasă și lăudabilă încercare literară se mărginì la primul său succes, negăsindu-se în Bucovina nimeni care să o fi continuat cu aceeaș dragoste și pricepere ca inițiatorul ei. Apelul literar, adresat consistorului din Sibiiu, fu descoperit mai deunăzi de d-l I. Lupaș împreună cu rezoluțiunea guberniului transilvănean, care oprì răspândirea apelului cu motivarea că «din considerațiuni politice n'ar fi consult ca Românii să cetească gazete, fiindcă ei le-ar puteà înțelege și interpretà în mod greșit» (1).

Tot în timpul acesta s'a ridicat din rândurile Românilor Bucovineni și un scriitor apreciabil, care insă din nenorocire se stinse în floarea vieții, înainte ca incontestabilul său talent să se fi putut afirmà în deplina sa vigoare. E vorba de *Daniil Scavinschi*, originar din părțile Cozminului, de unde un omonim de al său, Ștefan Scavinschi, trimiteà pe la 1870 «Albinei» din Pesta corespondențe despre «desnaționalizarea» patriei sale (2). Daniil Scavinschi a deprins rostul buchilor la vechea școală moldovenească din Cernăuți și se pare că a și urmat câțivà ani și liceul german din acest oraș. Dela Cernăuți trecù la Lemberg, unde intră ca practicant în farmacia unei rude de ale sale. Acolo făcù cunoștința Marelui Agă Sandu Sturdza Miclăușanul care, la 1823, îl luă cu sine la Iași. In capitala Moldovei Scavinschi venì în atingere cu cei mai de seamă scriitori moldoveni din acele vremuri și se învrednicì de prietenia lui Constantin Negruzzi, care a scris și o duioasă biografie a prietenului său (3). Stările din Bucovina trezirà multă amărăciune și desgust în sufletul gingaș de poet al lui Scavinschi. Pentru aceea el nu iubià pe Nemți și nici literatura lor, cu toate că o cunoșteà mai bine decât pe cea franceză, din care făcuse mai multe traduceri. Codrul Cozminului, în preajma căruia Scavinschi se născuse și copilărise, trezì în sufletul său duioase amintiri din trecut. Acestea determinară nota patriotică și națională a scrisului său. Pe urma

(1) *Românul* din Arad, V, 1915, no. 283, 25 Decemvrie (7 Ianuarie 1916); A. Pumnul, *Lepturariu*, IV, 1, p. 101 urm.
(2) *Albina*, V, no. 91 și 108.
(3) Constantin Negruzzi, *Un poet necunoscut*, în *Scrieri*, I, p. 205 urm.

sa ne-au rămas drama Democrit, ode pentru deșteptarea Românilor, sonete pentru fericirea Moldovei și panegirice la adresa boierilor găzduitori (1).

După 1820 Bucovinenii multă vreme nu dădură nici un semn de vieață literară. In lista abonaților la Gazeta Transilvaniei și la Foaia pentru minte, inimă și literatură a lui G. Bariț dela 1838, nu se găsește nici un singur cărturar din Bucovina (2). Numai la 1837 se hotărî catechetul dela vechea școală moldovenească din Cernăuți, Porfirie Dimitrovici, a reluà seria calendarelor românești, care fusese întreruptă la 1820. Cu binecuvântarea consistorului episcopesc, Porfirie Dimitrovici alcătuì un calendar românesc pe anul 1837 și înaintă manuscriptul guvernului spre censurare. Dar în timpul absolutismului censura nu erà numai din cale afară de strictă și bănuitoare, ea erà și extraordinar de temeinică, de vreme ce ea avù nevoie de un răstimp de 4 ani de zile pentru ca să-l revadă și să pună sub el obișnuitul: nihil obstat. Din pricina aceasta calendarul românesc apărù numai pe 1841, cu care an se reluă seria calendarelor bucovinene pentru a fi continuată până în timpul de față fără întrerupere. Pe lângă partea calendaristică, calendarul pe 1841 mai aduce și «Alegate de petrecere» între cari găsim 2 acrostihuri semnate de autorul calendarului și tot de el pare să fi fost adunate și publicate și «Regulile vremii pentru țărani», rânduite după cele 12 luni ale anului. In anul următor partea literară ni se înfățișează în condițiuni și mai bune, Dimitrovici publică un articol de cuprins religios-moral, urmează apoi descrierea bisericilor Sf. Isac din Petrograd şi Sf. Sofia din Constantinopol. Teodor Șoimul, mitropolitul Teoctist Blajevici de mai târziu, publică un poem în versuri întitulat: Iordania, adică ceremonia sfințirii apei la Fântâna Turcească din Cernăuți. Cu «recepte pentru economia casnică», cu «fabule, paramii și ziceri învățătoare și folositoare» se încheie «alegatele» pe 1842. In anul următor întâlnim între colaboratorii calendarului pe clericul Samuil Andrievici, mitropolitul Silvestru de mai apoi, care iscălește încercări omeletice și versuri destul de îndemânatice. In «Limba noastră către noi» se îndeamnă poporul a-și păstrà limba mai presus de toate, o dovadă că procesul rutenizării începuse de mult. Calendarul pe

(1) *Convorbiri Literare*, IV, p. 44.; A. Pumnul, *Lepturariu*, III, p. 397 urm.

(2) I. Bianu, *Abonamentele la foile lui Bariț la 1838*, în *Convorbiri Literare*, XXXVIII, p. 1120 urm.

1844 aduce ode, fabule, anecdote și câtevà traduceri reușite. In calendarul pe 1846 găsim o descriere a Bucovinei, făcută de Samuil Andrievici. Cu anul acesta se epuizase însă întregul capital literar al cărturărimii bucovinene, dat fiind că calendarele pe anii următori până la 1848 apărură fără «alegate literare» sau reproduceau simplu «alegatele» de mai înainte. Se vede că izvorul de inspirație secase de odată în urma cumplitei secete culturale, care domnià în Bucovina până la 1848 (1).

Vedem așà dară că în ciuda împrejurărilor extrem de nefavorabile, Românii Bucovineni au desvoltat o activitate literară relativ destul de bogată. Ei tălmăcіră pe limba lor mai multe cărți liturgice, alcătuiră mai multe manuale didactice, editară un calendar românesc, încercară să publice chiar o revistă care să se adreseze cărturarilor români de pretutindeni și în sfârșit produseră chiar și un scriitor de seamă, care ar fi însemnat poate mai mult în literatura română, dacă moartea crudă nu i-ar fi curmat firul vieții chiar în toiul celei mai rodnice activități. Activitatea aceasta literară constitue cea mai eclatantă dovadă, că Bucovinenii, și după izolarea lor de trunchiul Moldovei și chiar după ce pierduseră pe mulți dintre cărturarii lor cei mai de seamă, continuară să rămână mădulare vii și active ale neamului românesc și să contribue și ei la îmbogățirea literaturii și culturii românești.

* *
*

Din constatările precedente s'a putut convinge ori și cine că condițiunile de desvoltare a Românilor din Bucovina deveniau pe zi ce merge tot mai grele și mai anevoioase. Limba românească, singura limbă a țerii, fu izgonită din oficii, din școală și din vieața publică. Urmărită și desprețuită de străini, ba și de mulți Români înstrăinați, ea își găsì singurul adăpost în casa țăranului, acestui mucenic al muncii fără sărbătoare, și la curtea puținilor boieri cari mai rămăseseră în Bucovina. Acolo se mai păstrà încă vie și conștiința națională care începeà a se stinge în sufletele generațiilor crescute la școlile catolice și la liceul german din Cernăuți. Inădușită cu desăvârșire, erà această conștiință și în sufletele multor clerici absolvenți ai institutului teologic cu trei limbi de predare, dintre cari cea românească lipsià. Pe când deci noua stăpânire își dedeà toată silința

(1) I. Nistor, *Din istoria calendarului nostru*, în «Calendarul Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina» pe 1914.

pentru ca noua generație să fie formată sufletește după scopurile și interesele ei, singură pătura boierească se arătă încă refractară față de aceste năzuințe. Această nobilă rezistență erà alimentată din izvorul încă viu al amintirilor trecute și din bogatele tradițiuni moldovenești. Apoi și legăturile de înrudire și de interese dintre familiile boierești de dincoace și de dincolo de cordon erau încă prea puternice, pentru ca ele să fi putut fi întrerupte de odată.

In fruntea boierimii bucovinene se găsià pe atunci și rămase încă multă vreme familia Hurmuzachi, care poate fi privită aproape ca singura putere motorică a întregii mișcări naționale și culturale în Bucovina anilor 1848—1870. «Numele acestei familii — observă d-l D. A. Sturdza — este nedeslipit de ursita Bucovinei. Această familie a fost în capul culturii Bucovinei; acolo ea a luptat în zile bune ca și în zile rele cu stăruință și devotament, cu iubire pentru păstrarea naționalității române și desvoltarea individuală a acestei țerișoare» (1).

Mădularele acestei familii aveau legături vechi cu judelele bucovinene ale Moldovei. Marele Păharnic Mateiu Hurmuzachi îndeplinià funcția de Pârcălab de Cernăuți. In stăpânirea sa se găsiau pe vremea ocupării moșiile Cernauca, Vaslăuți și Vasilău, situate toate trei în ținutul Cernăuților. După moartea lui Mateiu, moșiile acestea trecură prin moștenire în posesia lui Constantin Hurmuzachi, frate cu răposatul. Acest Constantin optase la 1781 pentru cetățenia austriacă, iar la 1787 i se recunoscù titlul de cavaler de Hurmuzachi. La 1796 Constantin Hurmuzachi apare în tabula din Cernăuți ca proprietar al satului Cernauca. După moartea lui Constantin dreptul de proprietate asupra acestui sat trecù asupra fiului său Doxache, care, la 1804, se și stabilì la Cernauca. Doxache erà căsătorit cu Elena Murguleț, originară și ea din părțile bucovinene. Căsătoria aceasta fu binecuvântată cu 7 copii și anume: Constantin, Eudoxiu, George, Alexandru, Nicolae, Eufrosina și Eliza, cari cu toții avură partea lor la renașterea națională și culturală a conaționalilor lor bucovineni. Educația pe care aceștia o primiră în casa părintească e caracterizată destul de nimerit prin cuvintele devenite celebre ale maicii lor: «Să grijim, iubite soțule, cu tot adinsul ca în amestecătura aceasta de limbi, copiii noștri să rămână ceeace suntem noi, adică Români, și să-și păstreze cu sfințenie sentimentele lor naționale în tot cursul vieții lor». Din cuvintele acestea putem deduce

(1) E. Hurmuzachi, *Fragmente din Istoria Românilor*, I, p. VI.

că pe vremea aceea în Bucovina doar că în casa părintească se mai puteà primì o educație românească. Institutele publice propoveduiau cunoștințe într'o limbă străină și cu tendințe dușmănoase nouă. Cât privește casa Hurmuzăcheștilor dela Cernauca, apoi cu drept cuvânt putem zice că acolo trăià încă vechea Moldovă.

De aceea nu este numai o simplă întâmplare că această casă a fost pe vremuri o gazdă pentru toți pribegii politici nu numai din Moldova dar și din Ardeal și Țara-Românească. Aceștia descălicau la Cernauca ca la dânșii acasă, fiind încredințați că acolo băteà inima românimii întregi. Aceasta se știà în Moldova foarte bine și pentru aceea rangul de Camenar, care la 1819 fu conferit lui Doxachi Hurmuzachi de către Domnul Moldovei, fusese pentru el o distincție bine meritată.

Curând după aceasta casa Hurmuzăcheștilor dela Cernauca erà să ajungă loc de întâlnire pentru fruntașii boierimii moldovene. La 1821 s'a produs răscoala grecească a Eteriștilor. Cum însă mișcarea aceasta nu cadră de loc cu sentimentele și aspirațiunile boierilor moldoveni, aceștia se refugiară în Bucovina. La Cernauca, la Cernăuți, la Suceava și în multe alte localități din Bucovina, unde se găsiau curți boierești, se adăpostiră sute de refugiați politici din Moldova. La începutul lui Octomvrie 1821, refugiații aceștia ținură la Cernăuți un mare sfat politic, la care luară parte Dumitrachi și Sandu Sturdza, Alecu Balș, Dumitrachi Ghica, Petrachi Roset, Constantin Cantacuzino și mulți alții. La ordinea zilei erà atitudinea pe care boierii trebuiau să o iea față de noua situație din Moldova. Unii dintre boieri erau dispuși a recunoaște pe caimacamul Ștefan Vogoride de Domn în schimbul unor concesiuni de natură politică. Majoritatea boierilor erà însă de altă părere, pe care reuși a o impune minorității. In urma lungilor discuții ce au urmat, boierii căzură de acord să redacteze un memoriu către Poartă, în care să se arate că *Grecii* sunt aceia cari s'au răsvrătit împotriva Impărăției, că ei exploatează și storc țara, că ei au redus Moldova la jumătate din cuprinsul ei și că prin urmare domnia fanariotă trebue să iea un grabnic sfârșit. In locul Domnului fanariot țara ar fi bine să fie guvernată de mădularele divanului sub supravegherea unui dignitar trimis de Inalta Poartă. O deputație aleasă din sânul pribegilor fu însărcinată să prezente Porții dorințele boierilor exprimate în Memoriu. Cererile boierilor nu fură însă luate imediat în samă și de aceea ei fură forțați să petreacă timp mai îndelungat în Bucovina. Unii din ei se simțiau foarte bine în Buco-

vina ca bună oară Dimitrie Ghica care cereà indigenatul austriac cu recunoașterea titlului de conte; alții însă îndurară mizerii din partea conaționalilor lor din Bucovina, cari îi supărau cu procese de proprietate de tot felul (1). Unul din acești pribegi, Gheorghe Cantacuzino, murì în pribegie și fu îmmormântat în apropiere de Suceava, unde mormântul său se vede și astăzi (2). In timpul acestei pribegiri văzură lumina zilei pe plaiurile Bucovinei Constantin Miclescu, mitropolitul Calinic de mai târziu al Moldovei și apoi al Ungro-Vlahiei. Tot în Bucovina se născù atuncia și scriitorul Gheorghe Sion, care a păstrat totdeauna multă dragoste și interes pentru țara noastră (3). In Octomvrie 1823 se întâlniră la Cernăuți împărații Alexandru I al Rusiei și Francisc I al Austriei, spre salutarea cărora Domnul Moldovei trimise o deputație de boieri (4).

Petrecerea pribegilor moldoveni în Bucovina contribuì foarte mult, ca și evenimentele dela 1788, la reluarea și împrospătarea vechilor legături între Românii de dincoace și de dincolo de Molna și la încheierea de legături nouă. Bucovinenii primiră un nou imbold și o prețioasă încurajare în lupta lor națională. Luând contact cu frații din Moldova, ei redobândiră încredere în puterile lor și se primeniră sufletește. Drept recunoștință pentru găzduirea numeroșilor pribegi, Domnul Moldovei ridică pe Doxache Hurmuzachi la rangul de Mare Agă (1827), iar la 1856 el fu distins prin titlul de Mare Vornic.

Improspătarea legăturilor dintre Bucovineni și Moldoveni fusese de mare importanță pentru întărirea conștiinței naționale în Bucovina. Doxache Hurmuzachi înțelesese mai bine ca oricare altul însemnătatea acestor legături și pentru aceea el își dădù cea mai mare silință ca să le cultive cu sfințenie și să le lărgească și peste hotarele Moldovei, astfel ca ele să cuprindă și Ardealul și Țara-Românească, cu un cuvânt românimea întreagă.

Nobilele năzuințe ale lui Doxache Hurmuzachi fură apreciate și îmbrățișate cu toată căldura și de către fiii săi, pe cari-i trimise să-și continue studiile la Viena și în alte centre culturale din Apus. Acolo tinerii studenți aveau prilej să facă cunoștință cu conaționalii din celelalte țeri locuite de Români, să intre în legături de prietenie cu

(1) Despre petrecerea boierilor moldoveni în Bucovina la 1821 și în anii următori cuprind rapoartele Agenției austriace din Iași mărturii foarte bogate. Copiile se găsesc în Bibl. Acad. Rom.; ele vor apăreà în colecția Hurmuzachi, vol. XIX.

(2) N. Iorga, *Inscripții din bisericile din România*, II, p. 11.

(3) *Revista Română*, II, p. 197.

(4) I. Grămadă, *Din Bucovina de altădată*, p. 95.

ei, cari durară și după terminarea studiilor, spre folosul marei cauze naționale (1). In sufletele acestor tineri entuziaști s'a zămislit idea unității politice și culturale în toată splendoarea măreției ei și vom vedeà mai jos că ei, la 1848, încercară cu tot dinadinsul a o pune în aplicare.

Dintre fiii lui Doxache cel mai mare *Constantin* se stabilì în Moldova și ajunse acolo unul dintre capii luptelor întreprinse pentru susținerea drepturilor politice ale Românilor, pentru realizarea unirii Principatelor, pentru înființarea guvernului reprezentativ-constituțional și pentru răspândirea învățământului și a culturii, cum ni-l caracterizează așà de bine și de concis D. A. Sturdza (2). Constantin Hurmuzachi a fost cel mai mare talent politic, pe care Bucovina l-a dat Moldovei. Pe lângă numeroșii arhierei și dascăli de toate categoriile, pe cari Românii bucovineni îi dădură fraților lor de peste Molna, vine și persoana lui Constantin Hurmuzachi ca să încununeze prinosul nostru de energii și talente.

Al doilea fiu al lui Doxachi erà *Eudoxiu*, o fire serioasă și aplicată spre cercetări istorice, care prin tactul său fin și atitudinea sa rezervată reușì să câștige încrederea deplină a cercurilor oficiale dela Viena și să-și asigure intrarea în arhivele vieneze, unde descoperì un material istoric foarte bogat privitor la istoria Bucovinei și a Românilor în genere. Materialul acesta a format baza impozantei colecțiuni de documente privitoare la istoria Românilor, care s'a numit colecția Hurmuzachi în cinstea și amintirea acestui harnic culegător bucovinean. Pe urma lui ne-au rămas interesantele Fragmente la Istoria Românilor și mai multe alte studii și articole de îndrumare politică în legătură cu luptele naționale ale Românilor din Bucovina. Al treilea fiu al lui Doxache erà *Gheorghe* care, în entuziasmul său, dorià să aibă brațe pentru a cuprinde un milion de Români deodată. El a fost unul dintre cei mai de seamă jurisconsulți bucovineni, care, ajutorat de un rar talent organizatoric, a contribuit mult la dobândirea și organizarea autonomiei provinciale a Bucovinei. Al patrulea fiu *Alecu* erà o fire gingașă de poet, o inimă simțitoare și altruistă. El a fost pe vremea sa factorul cel mai însemnat în mișcarea culturală și literară din Bucovina. Al cincilea *Nicolae* a dus o vieață mai retrasă și s'a ținut mai la o parte de vieața politică și culturală a conaționalilor săi din Bucovina. Dintre cele două fice ale lui Doxache,

(1) Cfr. T. V. Stefanelli, *Eudxiu Hurmuzachi*, Cernăuți 1913, p. 7 urm.

(2) E. Hurmuzachi, *Fragmente la Istoria Românilor*, I, p. VI.

Eufrosina s'a măritat după boierul băsărăbean Petru Petrino, devinind astfel mama poetului Dimitrie Petrino, iar Eliza luă în căsătorie pe Marele Logofăt Gheorghe Sturdza din Moldova. Gheorghe Bariț, care a petrecut ca refugiat mai multă vreme la Cernauca, ne spune că «subiectele de predilecție ale doamnelor Eufrosina P. Petrino și Eliza G. Sturdza erau: educațiunea, literatura, muzica, la care se adaugă grija cea mai mare de a îmbogățì colecțiunile cântecelor naționale din toate țerile locuite de Români, a le clasificà și a le pune pe note cu cheltueli considerabile» (1). Și de fapt apărură la 1848 sub îngrijirea lui Carol Mikulli: „*48 Aires nationaux roumaines*“ în 4 fascicole, în cari găsim doine, hore, balade și cântece ciobănești, armonizate după melodiile auzite dela muzicanți și ciobani (2). Insuș Vasile Alecsandri publică o dare de seamă asupra acestei prețioase ediții de arii românești (3).

Incunjurat de o familie așà de numeroasă și distinsă, cu conexiuni familiare în Moldova și Basarabia, înzestrat cu o cultură temeinică și însuflețit de cea mai fierbinte dragoste de neam și țară, Doxache Hurmuzachi ajunse un factor hotărîtor în mișcarea națională dela 1848. Insemnătatea istorică a acestei familii de «Români inspirați», cum îi caracterizase Principele Carol la 1866, când avù prilej să-i cunoască la Dulcești (4), iese cu atât mai bine la iveală, dacă ne cugetăm că într'o vreme, când conștiința națională se întunecase aproape pretutindeni în Bucovina, ea se păstrà încă vie în familia Hurmuzăcheștilor, pentru a se răspândì apoi de acolo asupra țerii întregi. Iar pentru a vedeà și mai clar contrastul dintre întunericul care domnià în țara întreagă și lumina ce se răspândià cu razele ei binefăcătoare din casa acestei vrednice familii boierești, ajunge să ne amintim tabloul pe care ni-l desfășoră G. Sion asupra stărilor din Bucovina înainte de 1848, în ale sale «Amintiri contemporane».

«In această provincie — observă Sion — orașele au degenerat cu totul, comerțul e cuprins cu totul de străini: Nemți, Poloni și Evrei. Românii sunt înfundați pe la moșii și dedați mai mult cu agricultura, căci cariera funcțiunilor publice nu e deschisă decât Nemților și celor ce se devotează culturii politice austriace. Ceeace ne-a sur-

(1) E. Hurmuzachi, *Fragmente la Istoria Românilor*, I, p. XVII.

(2) A. Mikulicz, *Die Musik in der Bukowina von 1775—1862*, Cernăuți 1904, p. 17 urm.

(3) *România Literară*, 1885, p. 110.

(4) *Aus dem Leben König Carols von Rumänien*, I, pag. 107.

prins și ne-a întristat mai mult în această țară, pe care părinții mei au apucat-o încă nedeslipită de tulpina sa, erà corupția înfricoșată ce domnià în ea. Desnaționalizarea făceà progresele cele mai mari în favoarea sistemei austriace. Educațiunea publică prin școli reușise de a strivì elementul român. Numai poporul de jos, muncitorii de câmp, țăranii, și-au păstrat intacte limba și datinele străbune. Proprietarii, oameni culți, vechile familii moldovenești, erau în genere desnaționalizați; limba română bătrânii abià o mai vorbiau, iar tinerii nu știau decât nemțește, rusește și leșește. Când întrebà cinevà pe acești oameni ce sunt, ei spuneau că sunt boieri și aceasta o dovediau prin aceea că aveau dreptul de a pune înaintea numelui lor un «von», așà «von» Grigorcea, «von» Tabora, «von» Vasilco; când îi mai întrebai de ce nație sunt, abià înțelegeau asemenea vorbă și în fine răspundeau că sunt bucovineni. Cea mai mică idee despre istoria, limba sau literatura română nu aveau. Spiritele cu totul materializate nu puteau concepe cea mai elementară idee de patriotism sau naționalitate.

«Numai în trei patru familii se conservase ca într'un tabernacol tradițiile, datinele, limba și simțemintele naționale. Una dintre acestea erà familia Hurmuzachi, capul acestei familiei anume Eudoxie, un bătrân respectabil, plin cu virtuți antice, soția sa venerabilă ca și el, prezentà în adevăr tipul patriarhilor bibliei. Casa acestora erà casa lui Avraam, totdeauna deschisă și gata a îmbrățișà pe orice trecător sau emigrant, care ar fi purtat numele de Român. Cinci frați, fii ai acestora, toți tineri, cu instrucțiune solidă, cu inimi generoase, erau adevărații emuli ai părinților lor sub toate privirile. In această familie mai cu seamă, toți emigranții găsiră ospitalitate, îmbrățișare, ajutoare și mângăiere la durerile și lacrimile exilului» (1). Intre aceștia se găsià la 1848 și Sion.

Aceasta erà familia Hurmuzachi, «Grachii României» cum îi numește Andreiu Murășanu (2), căreia destinul îi reservase un loc de frunte în istoria renașterii neamului românesc din Bucovina.

*
* *

Idea națională, lansată și susținută de literații și cugetătorii cei mai de frunte ai veacului trecut, se răspândià pe zi ce merge în cercuri tot mai largi și cucerià tot mai multe din cele mai alese

---

(1) G. Sion, *Amintiri contemporane*, p. 346 urm.
(2) *Albina*, VI, No. 34.

suflete. De farmecul ei irezistibil fură cuprinși și tinerii intelectuali români, cari își făceau studiile pe la vechile centre culturale din Apus. Acolo generoșii fii de boieri munteni, moldoveni și bucovineni desvoltau o aprigă propagandă pentru înfăptuirea unității politice a tuturor Românilor. Și în Transilvania idea aceasta găsì harnici propoveduitori în rândurile cărturărimii naționale de acolo. Mai contribuiră la răspândirea și popularizarea acestei idei și publicațiile periodice românești din Moldova, Țara-Românească și Transilvania, prin cari se exprimà în mod clar și convingător unitatea de limbă și de origine a Românilor de pretutindeni. Idea solidarității naționale transpirà și din apelul Bucovineanului Teodor Racoce, care erà adresat românimii întregi spre a-i solicità sprijinul pentru «Nuvelele sau Gazetele» sale.

In toiul aprigilor agitațiuni pentru această mare și mântuitoare idee s'a produs la Paris a treia mare revoluție, ale cărei sguduiri s'au resimțit imediat și la Viena. Undele nouăi mișcări revoluționare parcurseră în grabă întreaga Monarhie Austriacă, iar efectul lor se resimțì la Cernăuți, la Blaj, la București și la Iași deopotrivă. Spontaneitatea cu care aceste sguduiri s'au produs aproape în acelaș timp și cu acelaș scop, în toate centrele politice și culturale românești, dovedește că toți Românii erau însuflețiți de aceleași idei și năzuiau spre acelaș ideal.

Dar pe când manifestațiunile revoluționare dela Iași și dela Islaz fură lesne înnăbușite și inițiatorii lor siliți a-și părăsì țara, fugind în Austria sau peste Dunăre în Turcia, mișcarea revoluționară din Austria silì pe deținătorii puterii absolutistice la concesiuni însemnate pe sama cetățenilor. Astfel împăratul Ferdinand I se văzù nevoit a recunoaște dreptul popoarelor sale la o vieață liberă națională și a convocà o Constituantă pentru votarea nouăi constituții a Imperiului (25 Aprilie 1848). In temeiul acestor concesiuni politice, popoarele din Austria ținură adunări naționale pentru a-și formulà dorințele și postulatele lor. Exemplul acesta îl urmară și Românii din Austria. Cei din Transilvania și Ungaria se adunară la 3 Maiu 1848 pe Câmpul Libertății dela Blaj pentru a-și afirmà drepturile istorice și a formulà dezideratele lor politice și naționale. Dar nici Românii din Bucovina nu rămaseră mai pre jos. La 20 Maiu 1848 ei ținură adunarea lor la Cernăuți sub prezidenția lui Doxache Hurmuzachi spre a formulà cunoscuta *Pe-*

tițiune a țerii (1) în care erau cuprinse cele 12 postulate ale Românilor Bucovineni în ceeace privià întreaga lor vieață politică, națională, culturală și economică. Ei cereau separarea Bucovinei și Galiției și restabilirea autonomiei țerii lor, conservarea caracterului ei istoric prin crearea de școli naționale de toate gradele și introducerea limbii române în administrație și în vieața publică, regularea chestiunilor bisericești în conformitate cu spiritul timpului, alegerea episcopului de către un congres bisericesc compus din clerici și mireni, controlul asupra fondului bisericesc și administrarea lui de către un comitet de confesionali și alte deziderate de ordin economic și administrativ. Motivarea istorică a acestor postulate erà îngrijită de Eudoxiu Hurmuzachi, care cu cunoscuta sa competență în materie de istorie insistase cu o extraordinară preciziune și forță de convingere asupra inalienabilelor noastre drepturi de singurul popor băstinaș al Bucovinei în clasica «Argumentare la Petițiunea țerii» din 1848 (2).

Adunarea națională dela Cernăuți luă o atitudine hotărîtă și față de apucăturile despotice ale episcopului Eugenie Hacman, care se văzù silit și a capitulà înaintea «Comitetului duhovnicesc», ales de adunare, și a aderà la programa națională a Românilor (3). Adunarea alese o delegație din sânul său care să prezente Impăratului «dorințele» Bucovinei, a unei provincii «care, deși mică, erà reprezentanta unei națiuni, a națiunii române» (4).

Intorsătura aceasta neașteptată a lucrurilor prin recunoașterea drepturilor naționale ale diferitelor popoare din Austria, trezì la Românii Bucovineni un entuziasm indescriptibil. Gheorghe Hurmuzachi rămase încântat de «triumful noului și fericitorului principiu de stat», căci «Bucovina, și ea nu mai puțin decât celelalte ale sale provincii-surori, a simțit apăsarea de fier a căzutului despotism, și ea a sângerat prin mii de răni, și ea a avut un trecut întunecos și fără mângăiere din nici o parte. Din pricina depărtării sale dela centrul puterii de stat, necunoscută sau puțin cunoscută, uitată, părăsită, în tot felul tratată cu o mână de mastihă, ani îndelungați în călușì ținută de o birocrație obraznică și incapabilă, Bucovina a băut un pahar al durerilor mult mai amar decât celelalte provincii

(1) *Zur Begründuug der Bukowiner Landespetition*, Viena 1848.

(2) *Promemoria zur Bukowiner Lendespetition vom Jahre 1848*, (Reichstagszahl 183).

(3) «Bucovina», I, No. 12, p. 81; Springer, *Protokolle des Verfassungs-Ausschusses* des Oesterreichischen-Reichstages, p. 348.

(4) I. Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina*, p. 67 și urm.

austriace. Cu atâta mai adânc simţiam ocara noastră, cu cât suferinţele noastre erau mai mari, cu atâta mai sinceră şi mai vie este bucuria noastră, pentru sborul ce s'a făcut în instituţiile noastre politice, sbor a cărui importanţă este universală. Cu atâta mai mari, în sfârşit, sunt aşteptările şi speranţele noastre, pe cari noi le intemeiem pe acestea, pentru desvoltarea intereselor noastre». El şi conaţionalii săi bucovineni erau peste măsură de mândri de a aparţineà «unei monarhii democratice, unei Austrii libere, puternice şi falnice», care respectă «deplina îndrituire a tuturor naţionalităţilor». Ei priviau Bucovina «de sentinela sistemului de state din centrul Europei cea mai înaintată spre răsărit», care «prin situaţia sa geografică şi prin naţionalitatea sa românească» erà chemată a «mijlocì cunoştinţa ambelor sale surori, Moldova şi Valahia, Austriei şi Germaniei, cari au de apărat în aceste provincii interese de o extraordinară importanţă». «Aflându-ne la marginea Moldovei — zice Gheorghe Hurmuzache mai departe — din care Bucovina până la 1775 a făcut parte întregitoare şi cu care aceasta din urmă este unită prin fireştile legături ale aceleiaş naţionalităţi, ale aceleiaş istorii, ale aceleiaş religii, ale moravurilor şi ale multor altora realităţi de trebi şi de familii, noi nu putem tăgăduì interesul şi încercările lor de a-şi îmbunătăţì starea şi de a călcà pe calea libertăţii şi a fericirii, cale care prin marile întâmplări dela Martie s'au câştigat mai norocitei Bucovine; noi nu ne putem oprì de a trage în sfera cercetărilor noastre călcatele lor drituri şi de a face să răsune glasul nefastului adevăr, pe care un terorism fără pildă se pare într'aceste asuprite ţeri a-l osândì la o vecinică tăcere» (1).

Cuvintele aceastea ilustrează foarte bine starea de spirit care domnià în Bucovina la 1848. In entuziasmul lor, Bucovinenii socotiau că cătuşele robiei s'au sfărâmat pentru totdeauna şi că o eră nouă de libertate şi de progres a început pentru neamul şi ţara lor. Ba mai mult chiar, ei, în dragostea lor pentru fraţii de peste Molna, căutau toate mijloacele pentru a le venì şi lor în ajutor la sdrobirea despotismului. Năzuinţa aceasta iese şi mai clar la iveală din scrisoarea pe care Românii Bucovineni o adresară, în Maiu 1848, mitropolitului Meletie Brandaburul, Bucovinean şi el de origine, la Iaşi, în care îi comunicară că «trei milioane de Români de sub coroana Austriei au intrat în rândul popoarelor celor mai

(1) *Bucovina,* I, 1848, No. 1.

slobode din Europa» și că Bucovinenii, cari «gustă toată fericirea și toate rodurile binecuvântate ale unei cârmuiri umane» nu pot privì cu nepăsare la iubiții lor frați din Moldova, cari, departe de a fi părtași de scumpele lor drituri, suspină sub jugul celui mai crud despotism, ce se numește ocârmuire națională. Cumplitele nelegiuiri ce au urmat din partea acestei ocârmuiri împotriva acelor nobili patrioți, cari simțind trista și rușinătoarea stare a Moldovei, cerură în drumul legal îmbunătățirea ei — au deșteptat în Bucovina, precum în toată Austria și în toată Europa, cea mai mare durere și cea mai unanimă urgie împotriva înfăptuitorilor lor». Bucovinenii slăviră pe compatriotul lor de pe scaunul mitropolitan dela Iași pentrucă și-a ridicat «puternicul glas arhiepiscopesc împotriva unei tiranii fără pildă în Europa, că a descoperit abuzuri de cari se rușinează și se înfiorează tot omul de cuget, că a protestat împotriva crudelor prigoniri ale patrioților și a cerut să se introducă frica lui Dumnezeu, cinstea, dreptatea, legalitatea și umanitatea în ocârmuirea nenorocitei noastre sori Moldova, ale cărei lacrimi, ale cărei răni sângerânde contrastează atât de puternic cu bucuria și fericirea» Românilor din Bucovina (1).

Dar dragostea și interesul Bucovinenilor nu se mărginià numai la Moldova. Ei declarară solemn prin rostul lui Gheorghe Hurmuzachi că nu vor «lipsì de a se ocupà și de soarta fraților lor români — în număr de mai bine de 3 milioane — din Ungaria și Transilvania», interesându-se de «lucrările lor ca prin aceasta să le dovedească toată frățeasca împărtășire la care prin aceeaș naționalitate se simțiau îndatorați» (2).

Din declarațiunile acestea se vede entuziasmul Bucovinenilor pentru noua stare de lucruri din țara lor. Ei uitară pentru o clipă toate necazurile din trecut, gustară cu nesaț din roadele, *încă necoapte,* ale noului sistem de cârmuire, legând de el cele mai exagerate speranțe și așteptări. In urma unui fericit concurs de fapte și împrejurări, ei ajunseră, cel puțin pentru o clipă, la o însemnătate politică excepțională, de care căutau să se folosească cât se poate mai bine. In urma așezării geografice a țerii lor, se păreà, pentru un moment, că soarta le-a fost rezervat rolul istoric de mijlocitori între puterile centrale și Principatele Române, cari, desgustate de tirania turcească și rusească, ambele deopotrivă de asupritoare, se

(1) I. Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina*, București 1916, Anexă, no. IV, p. 222 urm.
(2) «Bucovina», I, no. 1.

simțiau atrase spre Austria, care, sub presiunea revoluției, se declarase gata de a respectà «deplina îndrituire a tuturor naționalităților, autonomia provincială precum și întregul și nemărginitul progres în toate ramurile activității omenești». Libertatea de acțiune ce se îngădui cu atâta dărnicie Românilor din Ardeal și din Bucovina, aveà de scop să trezească simpatiile Românilor din Principate pentru Austria și să-i determine la o nouă orientare politică a țerilor lor. Pentru acelaș motiv refugiații politici din Principate găsiră cea mai largă ospitalitate în țerile austriace, cu preferință în Bucovina.

In special Bucovina găzduì, la 1848, aproape tot ce Moldova aveà atunci mai distins ca sentiment, talent și dragoste de neam. Atunci Bucovinenii avură cinstea de a găzduì la ei acasă aproape pe toți fruntașii Moldovei din acea vreme precum erà: Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Alexandru Cuza, Costache Negri, A. Russo, Anastasie Panu, Petru Casimir, G. Sion ș. a. La Cernăuți redactă Mihail Kogălniceanu «Dorințele partidei naționale din Moldova». Dar pentru ca întâlnirea dela Cernăuți să primească înfățișarea unui adevărat *congres al intelectualilor români de pretutindeni*, erà nevoie ca să asiste și reprezentanții Ardealului. Curând sosiră și aceștia.

«Deplina îndrituire a tuturor naționalităților» din Ungaria, proclamată la Viena, nu erà după placul Maghiarilor, cari se considerau de singura naționalitate politică în țerile coroanei Sfântului Ștefan. Pentru a-și puteà aduce la îndeplinire planurile lor politice, Maghiarii se răsvrătiră contra casei domnitoare și începură un răsboiu de exterminare contra Românilor, credincioși Impăratului, și contra realizării postulatelor lor politice, votate în adunarea de pe Câmpul Libertății. Teroarea cea mai strașnică domnià în Transilvania, ceeace silì pe capii mișcării naționale de acolo a se refugià în Bucovina. Așà sosiră la Cernăuți Gheorghe Barit, Timoteiu Cipariu, Aron Pumnul, Grigore Mihali și alți fruntași ai mișcării naționale din Ardeal (1), spre a asistà la «împărtășirea spirituală între tinerii tuturor provinciilor». Prin sosirea reprezentanților ardeleni, adunarea dela Cernăuți primì caracterul unui congres național în toată forma, în care «pulsà o vieață comună națională și frățească, literară și artistică a scriitorilor români din toate părțile». Sufletește Bucovina erà din nou alipită la Moldova, la întreaga românime (2).

(1) G. Sion, *Amintiri contemporane*, p. 369 urm.

(2) N. Iorga, *Istoria Literaturii Române*, III, p. 53 urm.

Intelectualii români, adunați la Cernăuți, erau preocupați de soarta viitoare a țerilor lor. Planul unității politice a tuturor Românilor erà obiectul de predilecție al discuțiilor lor. Acesta trebuià să devină o realitate prin unirea Moldovei și a Ţerii-Româneşti într'un stat național, întregit prin alipirea Bucovinei și Transilvaniei. La 31 Iulie 1848 raportă Nesselrode guvernului său, că refugiații moldoveni și munteni din Bucovina năzuiau să se emancipeze de sub influența Turciei și a Rusiei spre a formà un stat independent român, alcătuit din unirea Moldovei, Bucovinei, Transilvaniei și Basarabiei (1). Din izvoare austriace aflăm că în August 1848, o deputație de Români plecă la Viena, spre a se prezentà lui Metternich și a cere ajutorul Austriei în vederea emancipării de sub suzeranitatea turcească și a unirii Principatelor cu Bucovina și Transilvania într'un stat național unitar sub domnia unui arhiduce din Casa de Habsburg. Planul acesta găsì aprobarea Nemților și Polonilor, pe când Cehii se exprimară contra lui (2). Dar înainte ca guvernul austriac să fi fost luat oarecare atitudine față de cererile Românilor, s'a produs răscoala din Ungaria, ceeace silì pe Austriaci a recurge la ajutorul Rusiei pentru suprimarea ei. De odată cu acest pas a căzut și proiectul înfăptuirii României Mari sub auspiciile Casei de Habsburg, plan care preocupase în vremea aceea spiritele Românilor de pretutindeni.

Prin căderea planului acestuia s'a produs o ruptură în solidaritatea aspirațiunilor politice ale Românilor. Principatele rămaseră mai departe sub suzeranitatea turcească, tinzând deocamdată la unirea lor politică și administrativă, ceeace s'a și îndeplinit cu 20 de ani mai târziu, pe când Românii din Bucovina și din Transilvania rămaseră din nou avizați numai la propriile lor puteri, căutând să-și creeze condițiuni de desvoltare favorabile în cadrele statului austriac, pe care socotiau că le vor puteà dobândì mai lesne prin unirea Bucovinei cu Transilvania într'o provincie națională autonomă. In sensul acesta se alcătuì chiar și un memoriu și o delegație de oameni de încredere din Bucovina și Transilvania îl prezentă împăratului la înce-

---

(1) D. A. Sturdza, *Acte și Documente privitoare la Renașterea României*, II, p. 6.

(2) Hans Kudlich, *Rückblicke und Erinnerungen*, Leipzig 1873, II, p. 90; Anton Springer, *Protokolle des Verfassungs-Ausschusses des Oesterreichischen Reichstages 1848—1849*, Leipzig 1885, p. 12—13; *Bemerkungen über die russische Note vom 19/31. Iuli 1848 in Betreff der Intervention in den rumänischen Donaufürstenthümern*, von einem Moldauer, Wien 1848; Cfr. I. G. Sbiera, *O pagină din istoria Bucovinei*, p. 20 urm. și *Bucovina*, II, no. 11, p. 61 urm.

putul anului 1849 (1). Dar și acest proiect rămase numai pe hârtie, fiindcă guvernul austriac, din considerație față de Ruși cari prin consulii lor exercitau o influență politică covîrșitoare asupra Principatelor, nu mai puteà stărui în planul său de a atrage pe Românii din Principate pe partea sa, și de aceea interesul său pentru Românii din Bucovina și Transilvania scăzù deodată, dat fiind că în noua constelație politică aceștia nu mai puteau continuà în rolul lor de mijlocitori de până atunci.

Din motivele acestea succesele politice ale Românilor bucovineni nu steteau în nici o proporție cu așteptările lor. Planul creării unei Româniii Mari precum și cel al unirii cu Transilvania într'o provincie cu autonomie națională căzură cu desăvârșire. Conducătorii Bucovinenilor se văzură nevoiți a renunțà la visurile lor politice și a se îngrijì de nevoile lor locale. Și aceasta cu atâta mai mult, cu cât ei, din însuflețirea fără margini, care-i cuprinse la proclamarea deplinei îndrituiri a tuturor popoarelor din Austria, se treziră curând în fața celei mai crude realități.

Proclamația egalei îndreptățiri se făcuse numai în teorie. Pentru a o pune în practică, se cereà încă multă muncă și străduință. Dar și în cazul acesta succesul zîmbià în prima linie numai națiunilor celor mai numeroase din Austria, cum erau Nemții, Ungurii, Cehii și Polonii. Pentru Românii din Bucovina, izolați complet de frații lor de peste munți, principiul egalei îndreptățiri proclamat la 1848 și codificat în legea fundamentală dela 1867, a rămas până în ziua de azi o dorință nerealizată. Câtă vreme guvernul vienez socotià că se va puteà folosì de Românii din Austria pentru a atrage și pe cei din Principate în cercul intereselor sale politice, el le îngăduì toată libertatea de manifestație politică și urmărià cu oarecare bunăvoință năzuințele lor naționale. Dar îndată ce se văzù nevoit a renunțà la acest plan din considerație față de Ruși, de care aveà nevoie la suprimarea revoluției din Ungaria, el își schimbă de odată și atitudinea sa față de mișcarea românească. Unde mai înainte guvernul sprijinià această mișcare, acum el încercă să o suprime sau cel puțin să o împiedece cu toate mijloacele ce-i steteu la îndemână.

In celebra «Petițiune a țerii», fruntașii români din Bucovina cereau, precum am văzut mai sus, despărțirea țerii lor de Galiția și întocmirea ei ca provincie autonomă românească. Delegația care prezentase Impăratului această «Petițiune» erà compusă, afară de un

(1) *Bucovina*, II, p. 106, 109—110.

singur străin, numai de Români; făceau parte din această delegație episcopul Eugenie Hacman, profesorii de teologie Constantin Popovici, Nicolae Hacman și Ioan Calenciuc, boierii Doxache Hurmuzachi, Mihail Zotta, Gheorghe Vasilco, Alexandru Goian, Cristea Petrovici și Iacob Miculi și țăranul Mihaiu Bodnărescu. Delegații prezentară memoriul în numele unei țeri «care, deși mică, erà totuș reprezentanta unei națiuni, a națiunii române». Cererea Bucovinenilor erà deci clară și precisă, ei cereau recunoașterea și respectarea caracterului românesc al țerii lor. Cu toate vicisidudinile vremilor, Românii se mănțineau încă în Bucovina ca *singura* națiune politică, cu drepturi istorice bine întemeiate. Aceasta se confirmă de altmintrelea și prin faptul că afară de Români, la 1848, nu-și formulaseră pretențiunile lor politice nici coloniștii germani, nici pribegii ruteni din Bucovina. Aceștia nu ezitau a recunoaște că Bucovina erà o țară românească și că singuri băștinașii români erau în drept să-și afirme drepturile lor istorice asupra ei și să se exprime asupra organizației ei viitoare. Insuș reprezentantul Cernăuților în Constituanta dela Viena, Neamțul Karl Kral, se atașase delegațiunii române, aprobând și sprijinind cererile întemeiate ale poporului băștinaș. Dar cu toate acestea, cererile formulate în «Petițiune», întâmpinară la tot pasul rezistența guvernului local din Cernăuți și a celui central dela Viena.

Dușmănia aceasta fățișă s'a putut observà mai întâiu cu ocazia alegerilor pentru Constituantă. Bucovina aveà să aleagă 8 deputați, cari aveau să reprezente interesele politice, culturale și economice ale acestei țeri. Cei mai chemați pentru îndeplinirea acestei misiuni grele și pline de răspundere ar fi fost, fără îndoeală, fruntașii intelectualității române din Bucovina și în deosebi familia Hurmuzachi. Dar în loc ca aceștia să fi fost aleși, au reușit 7 țărani și un singur intelectual străin, directorul liceului german din Cernăuți, Karl Kral. Intre țăranii aleși se găsiau răsvrătitorul huțănesc Lucian Cobelița din Putila și Ivan Dolenciuc din Hatna, cari se girau ca reprezentanți ai Rutenilor din Bucovina — prima manifestație a lor de acest fel — înaintând memorii contra despărțirii Bucovinei de Galiția și agitând contra boierilor și preoților români, cari ar dorì despărțirea Bucovinei de Galiția numai spre a o încorporà din nou Moldovei, pentru ca pe calea aceasta să poată robì și mai cumplit pe țărani.

In contra agitațiilor și insinuațiunilor acestora se ridicară deputații români, lansând un protest care le face toată cinstea. Protestul

acesta poartă iscălitura deputatului Rădăuţilor Mihaiu Bodnărescu şi e îndreptat, în numele colegilor săi Miron Ciupercovici, Gheorghe Timiş, Ilie Niculiţă şi Vasile Ştirbul, către alegătorii ţărani. Bodnărescu mai aduse la cunoştinţa alegătorilor săi şi «punctele petiţiei» pe care o înaintase, împreună cu colegii săi români, «Adunării obşteşti din Viena», care se întemeià pe cunoscuta «Petiţiune a ţerii». Cererile acestor simpli ţărani iubitori de neam şi ţară sunt prea interesante, ca să le trecem sub tăcere. Ei cereau «păstrarea naţionalităţii, adică: a legii, limbii şi a obiceiurilor noastre, pe cari noi din moşi strămoşi le avem şi anume prin întemeiarea de şcoli naţionale în toate satele, la care şcoli limba maicei să se înveţe; prin introducerea limbii ţerii la toatė diregătoriile şi prin aşezarea în slujbe diregătoreşti mai ales pe pământenii noştri». Ei mai cereau «ca să fie Bucovina o ţară pentru sine stătătoare şi osăbită de Galiţia, pentrucă noi Bucovinenii de altă limbă, de alte obiceiuri şi cu alte trebuinţe suntem decum sunt Galiţienii, pentru aceea deosebiţi de Galiţia să fim, însă tot sub Impăratul nostru al Austriei». Pe terenul bisericesc ei cereau «ca fondosul legii noastre să se administreze de bărbaţi aleşi de legea noastră» şi «să se ridice taxele preoţeşti şi să se oprească amăgirea dela legea noastră la Uniaţi, care atâta amărîre în biserica noastră şi atâtea supărări şi duşmănii în popor pricinuesc şi naţia noastră înjosesc». Pe terenul şcolar se cere «ca şcoala latinească din Cernăuţi să se ridice în şcoală înaltă, ca să putem şi noi ţăranii pe copiii noştri la învăţături mari a-i da şi aceea aici la noi dar nu tocmai pe la Liov şi Viena». Se mai cereà «ca să nu ni se mai trimită de acum colonii, cari pe imaşurile şi locurile noastre se aşează, de vreme ce noi singuri în toată Bucovina peste 10.000 de halupari avem, cari încă n'au loc şi năcăjesc. (Erau fugarii ruteni din Galiţia). Pe terenul economic se cereà «să se ridice pentru totdeauna robota, dijma şi toate beilicurile, fie ele sub orice nume» şi «să fie oprit sătenilor noştri de a vinde locuri la străini» (1).

Protestul acesta ne arată că în ceeace priveşte dorinţele şi năzuinţele noastre naţionale o solidaritate deplină domnià în toate păturile sociale româneşti. Un singur gând stăpânià în toate păturile sociale româneşti în privinţa viitoarei organizaţii a Bucovinei.

Dar chiar solidaritatea aceasta făceà pe deţinătorii puterii de până atunci să-şi teamă situaţia şi să lupte cu toate mijloacele contra năzuinţelor româneşti. Nemţii şi clerul polon aveau cel mai

(1) *Revista Politică* din Suceava, III, no. 10, p. 8–9.

viu interes la mănținerea vechilor stări de lucruri. Limba germană erà singură stăpânitoare în administrație și în vieața publică, iar școlile erau la dispoziția Consistorului catolic din Lemberg. Realizarea năzuințelor românești ar fi însemnat înlocuirea limbii germane prin cea română și în consecință și a slujbașilor străini prin funcționari pământeni. Aceasta ar fi însemnat pierderea unei poziţiuni câștigate și lung stăpânite și de aceea, pentru a o împiedecà, trebuiau combatute aspirațiile îndreptățite ale Românilor. De aceea guvernul zădărnicì alegerea intelectualilor români pentru Constituantă, sperând că pe deputații țărani îi va puteà mai lesne aservì intereselor sale. Dar în privința aceasta el se înșelă în calculele sale, căci țăranii români aderau la postulatele formulate în «Petițiunea țerii». Atunci guvernul încercă să mobilizeze pe Ruteni contra aspirațiunilor românești, ridicându-i din situația lor de pribegi nenorociți pe arena politică și îndemnându-i să ceară mănținerea uniunii politice cu Galiția.

Chestiunea aceasta ajunse și înaintea Constituantei, unde fu discutată în ședința din 28 Fevruarie 1849.

In jurul chestiunii acesteia se iscase o discuție foarte animată între susținătorii și contrarii separării. Ca aprigi apărători ai mănținerii uniunii cu Galiția se remarcară reprezentații Cehilor, susținând că separațiunea nu ar fi cerută de țărani, ci numai de boieri, de preoți și de funcționarii publici cu scopul de a stoarce pe țărani; la aceste considerațiuni de ordin intern ei mai adăugară ca Bucovina, deslipită de Galiția, s'ar puteà ușor unì cu Moldova și Țara-Românească, ca apoi împreună să ajungă o secundogenitură rusească. Vedem așà dară că Cehii susțineau atunci punctul de vedere al pribegilor ruteni din Bucovina.

Apărătorii separării se recrutau din rândurile deputaților germani și poloni. Aceștia susțineau cu multă dreptate că autonomia ce s'a conces altor provincii, nu poate fi contestată Bucovinei, care are un trecut istoric deosebit. Și aceasta cu atâta mai vârtos, cu cât această țară românească n'are nici o legătură organică cu Galiția, căreia-i fusese simplu încorporată la1786. Cât despre teama unora că, separată de Galiția, Bucovina ar puteà tinde la unire cu Moldova, ei observară foarte nimerit că chiar prin recunoașterea autonomiei, prin îmbunătățirea soartei Românilor din Bucovina și prin promovarea culturii lor naționale s'ar puteà îndrumà o propagandă pașnică spre Răsărit și s'ar puteà câștigà simpatiile Românilor din Principate pentru Austria. Apoi prin separarea Bucovinei de

Galiția ar mai slăbì puterea Rutenilor cari simpatizează cu Rusia și tind la unire politică cu această țară (1). Considerațiunile acestea erau așà de juste și convingătoare, încât moțiunea deputatului Franz Smolka, care conchideà la despărțirea Bucovinei de Galiția, fu votată în unanimitatea. Constituția austriacă, promulgată la 4 Martie 1849, prevedeà separarea Bucovinei de Galiția și organizația ei ca provincie autonomă cu titlul de *ducat*.

Ca nouă provincie de coroană, Bucovina primì un guvern propriu, separat de guberniul din Lemberg. Dar în fruntea nouăi administrații nu ajunsese un Român, cum s'ar fi căzut, ci baronul Eduard Bach din Viena. Noul guvernator al Bucovinei autonome constituì un comitet de bărbați de încredere pentru elaborarea unui proiect de constituție provincială și a unui regulament de alegere pentru dieta Bucovinei care aveà să se constituească. Comitetul acesta, al cărui suflet erà Eudoxiu Hurmuzachi, formulă și toate «trebuințele relative la reorganizarea administrativă a Bucovinei, care prevedeà o curte de apel, 2 tribunale, 16 preturi, un institut de credit și o facultate de drept românească pentru pregătirea slujbașilor trebuincioși în serviciul țerii» (2). Românii trăiau în nădejdea că autonomia *provincială*, pe care o dobândiseră, erà totodată o autonomie *națională* pe seama populației indigene românești din Bucovina.

Dar cât de mare le fu decepția când se convinseră că, după intențiunile guvernului, noua autonomie nu erà decât o autonomie *provincială*, care ţineà seamă de aspirațiunile politice ale Rutenilor și apucăturile de egemonie ale Nemților. Noua constituție priviă pe Români numai ca o frântură din populația Bucovinei pe lângă Nemți și Ruteni, iar nu ca singura națiune politică cu vechi tradițiuni istorice.

Prin dobândirea unui guvern propriu, Românii nu profitară aproape nimic în privința națională. Acesta erà compus din funcționari străini nemți și poloni cari se folosiau de limba germană ca și mai înainte. Acelaș lucru se puteà observà și în școală, unde stăpâniă și mai departe limba germană și spiritul iezuitic. In biserică guvernul împreună cu episcopul Eugenie Hacman favorizau pe întrecute pe Ruteni. Cum la 1838 episcopul recunoscù limba ruteană ca a doua limbă oficială a diecezei sale, cu 10 ani în urmă guvernul decretă limba ruteană ca a treia limbă a țerii pe lângă cea română a

(1) Springer, l. c., p. 347—350; I. G. Sbiera, *O pagină din istoria Bucovinei*, p. 24, urm.; G. Bogdan-Duică, *Bucovina*, p. 175 urm.

(2) *Bucovina*, II, p. 49—57; 95—98; 127, 147—149; 159—162 și 169.

indigenilor și cea germană a stăpânirii, dispunând ca toate ordonanțele, cari până atunci apăreau numai românește și nemțește, de acum înainte să apară și rutenește. Ba mai mult chiar, guvernul provocă autoritățile comunale din Bucovina să aboneze pe socoteala lor o gazetă ruteană pentru popor, care apăreà la Lemberg (1).

Menajarea Rutenilor puse pe gânduri pe Români. Alecu Hurmuzachi constată cu adâncă amărăciune «că ochiul ministrului străbate, după toate semnele, numai prin mediul rutean în Bucovina» și că Românii «văd cu dureroasă tânguire că principiul egalității tuturor naționalităților» în noua provincie de coroană «se explică și se pune în lucrare numai în folosul minorității rutene» (2). Ei cereau «consilierilor coroanei» ca postulatele «naționale și religionare» ale Românilor «să se ducă întru îndeplinire în toate ramurile administrației și așà cuvântul Impăratului, dat la 4 Martie 1849, să devină adevăr și pentru sermana Bucovină». Românii se plângeau că «li s'a luat dreptul de a formà un senat școlastic, de a aveà numai diregători naționali și de a aveà limba națională întrodusă peste tot în școală și în judecătorii» (3).

In neliniștea și nesiguranța lor, Românii protestară contra ingerenței galițiene asupra învățământului și cerură sancționarea constituției provinciale și regulamentul pentru dietă (4). Dar stăruințele acestea rămaseră zadarnice, fiindcă la 31 Decemvrie 1851 constituția austriacă fu abrogată, făcând din nou loc regimului absolut, care însă aveà tendința de a introduce succesive reforme moderate, dictate de spiritul timpului și în conformitate cu vederile nobilimii feudale și ale înaltului cler catolic. Prin abrogarea constituției s'au sistat și lucrările comisiunii de reformă dela Cernăuți, iar elaboratele ajunseră la dosar. Așà s'au încheiat frământările politice dela 1848 ără nici un folos real pentru Români și cauza lor națională.

De asemenea rămaseră nerezolvate și cererile Românilor pe terenul bisericesc. Bucovinenii cereau desfacerea de mitropolia de Carlovăț, crearea unei mitropolii naționale pe seama tuturor Românilor din Austria și înfăptuirea autonomiei bisericii din Bucovina prin convocarea unui congres bisericesc cu dreptul de a alege pe episcop și de a administrà fondul religionar. Din postulatele

(1) *Bucovina*, II, p. 133

(2) *Bucovina*, II, No. 35, p. 201.

(3) *Bucovina*, II, No. 39, p. 242.

(4) *Bucovina*, II, p. 9; III, 13 și 27; cfr. Sbiera, *O pagină din istoria Bucovinei*, p. 25 urm.

acestea, ajunse la cunoştinţa Constituantei, a guvernului vienez şi a curţii prin «Petiţiunea ţerii», prin memoriul deputaţilor ţărani şi prin rostul diverselor deputaţiuni ale fruntaşilor bucovineni şi transilvăneni, nici una nu s'a împlinit.

Atitudinea hotărîtă a diecezanilor români faţă de apucăturile despotice ale episcopului Eugenie Hacman avù drept urmare concediarea secretarului episcopal, care erà un Rutean; ea înduplecă pe episcop să iea unele măsuri favorabile bunului mers al diecezei. Ameninţat cu destituirea din scaunul episcopal, Hacman se văzù nevoit să adereze la cererile naţionale ale Românilor. Dar îndată ce s'a reintrodus sistemul absolut în stat, el uită de toate promisiunile sale şi aruncă masca naţională, pe care şi-o afişase pentru a se puteà mănţineà ca episcop, revenind la apucăturile sale de mai înainte. Reacţionarii cei mai recalcitranţi ieşiră unul după altul din întunecimea netrebniciei lor pentru a se grupà în jurul episcopului triumfător şi a se bucurà de graţia sa. Astfel s'au terminat frământările anului 1848 fără nici o izbândă mai însemnată pe tărâmul bisericesc. Toate reintrară din nou în matca lor obişnuită, ca şi cum adierea purificatoare a curentului dela 1848 n'ar fi atins de fel stările triste din eparhia bucovineană.

Dar dacă luptele anului 1848 n'au adus schimbări favorabile în administraţia ţerii şi a bisericii, ele produseră fără îndoeală o adevărată regenerare în vieaţa noastră culturală. Contactul Bucovinenilor cu pribegii politici din Moldova şi Transilvania fusese deopotrivă de folositor ca şi cel dela 1788 şi 1821. Ei se treziră din letargia lor de mai înainte şi începură o nouă vieaţă mai demnă şi mai conştientă. «Intr'un consiliu de familie al Hurmuzacheştilor — zice Bariţ, — se decise înfiinţarea unui ziar într'o ţărişoară, unde până atunci se cetià în cercuri prea restrânse numai unele ziare germane şi ici colea şi franceze. In ce limbă să se publice acest ziar? Nu cumva în limba maternă pentru acele generaţii de oameni, cari în cei 71 de ani (1777—1848) sau uitaseră limba română, sau că o vorbiau numai cu clasa ţăranilor ţărăneşte, sau pentru acel cler, din care o parte considerabilă adoptase limba germană ca limbă de conversaţie zilnică, imitând curtea episcopească, la care se vorbià mai mult nemţeşte şi ruteneşte şi cu atâta mai puţin româneşte? Se învoiră deci ca ziarul «*Bucovina*» să iasă în ambele limbi română şi germană, în text paralel, odată pe săptămână, dar în format mare» (1). Aşà apărù, la 4 Octomvrie 1848, acea-

(1) E. Hurmuzachi, *Fragmente*, I, p. XVII.

stă «gazetă românească pentru politică, religie și literatură» sub îngrijirea fraților Gheorghe și Alecu Hurmuzachi. După «Chrestomaticul Românesc» al lui Teodor Racoce, gazeta Hurmuzăcheștilor ni se înfățișează ca o nouă manifestație publicistică bucovineană, firește că în condițiuni mai bune și într'o formă mai solidă și mai originală. Noul organ de publicitate bucovinean promiteà în numărul prim a fi «defensorul intereselor naționale, intelectuale și materiale ale Bucovinei, reprezentantul dorințelor și nevoilor ei, expresia bucuriilor și suferințelor ei». Și de fapt, organul acesta a apărat, cu dragoste și însuflețire, năzuințele politice și naționale ale populațiunii indigene și drepturile ei istorice asupra acestei provincii românești.

Dar organul acesta pe lângă rostul său politic, a mai avut și o deosebită însemnătate pentru mișcarea literară din Bucovina. Și aceasta din cauză că întemeietorii lui reușiră a-și asigurà colaborarea scriitorilor celor mai de seamă din toate părțile locuite de Români, pentru a puteà «împărtășì cetitorilor, pe lângă deosebite articole de interes comun, și nouăle producții ale literaturii românești». In felul acesta credeau ei să facă din revista lor «o oglindă a activității intelectuale a Românilor». Și de fapt, găsim între colaboratorii gazetei din Cernăuți pe reprezentanții scrisului românesc de pretutindeni. Ceeace nu s'a putut realizà în domeniul politic, s'a manifestat în domeniul cultural, adică unitatea de gândire și simțire a întregii cărturărimi românești. In coloanele «Bucovinei» întâlnim pe lângă scriitorii bucovineni: Eudoxiu, Gheorghe și Alecu Hurmuzachi, Iraclie Porumbescu ș. a. pe Moldovenii: Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Vasile Pogor; pe Muntenii: Dimitrie Bolintineanu și Vasile Cârloavă și pe Transilvănenii: Andreiu Șaguna, Gheorghe Bariț și Aron Pumnul. Iată deci una din cele mai vechi și mai frumoase expresii a unității culturale a tuturor Românilor!

Conform talentului și îndeletnicirilor diferiților colaboratori erau diferite și productele spiritului lor. Poeziile originale, baladele și legendele populare și povestirile de tot felul variază în mod armonic cu articole de interes politic, cultural și național și cu încercări și contribuții istorice și filologice. In condițiunile acestea excelente a apărut «Bucovina» aproape 2 ani de zile, până la 1850, când reintroducerea absolutismului făcù să amuțească din nou orice manifestație națională. Așà suferì și mișcarea literară din Bucovina o întrerupere bruscă ca și năzuințele pe terenul politic și bisericesc.

Ceeace a rămas însă pe urma frământărilor anului 1848, ce s'a desvoltat și a adus roade în Bucovina, au fost izbânzile Românilor pe terenul cultural. Postulatele Românilor pe terenul școlar erau foarte mari. Ei pretindeau o universitate românească la Cernăuți sau cel puțin o facultate de drept, apoi 2 licee românești și școli profesionale de tot felul. Dar deși pretențiile acestea erau întemeiate, ele, în urma situației politice de atunci, n'aveau șanse de a fi satisfăcute. Cu toate stăruințele lor, Românii nu primiră nici universitate, nici facultate de drept și nici licee naționale, dar în schimb li s'a conces înființarea unei catedre pentru limba și literatura română la liceul nemțesc din Cernăuți. Patruzeci de ani împliniți existase acest liceu în capitala Bucovinei, fără ca limba româna să fi fost măcar obiect de studiu pentru numeroșii elevi români cari frecventau acest liceu. In sfârșit se exoperă, în Fevruarie 1849, o rezoluție imperială prin care se înființă această catedră, a cărei lipsă se simțià foarte de mult. La stăruințele Hurmuzăcheștilor, noua catedră fu conferită lui Aron Pumnul, bărbat erudit și cu mare tragere de inimă pentru neamul său. Inființarea catedrei și ocuparea ei cu o persoană distinsă fusese una din cele mai mari izbânzi culturale ale Românilor bucovineni, fiindcă astfel s'a dat tineretului român dela liceul german din Cernăuți posibilitatea de a-și cultivà limba națională și toate sentimentele pe cari ea le trezește în sufletele neprihănite. Pe calea aceasta s'a trezit conștiința națională la cărturărimea din Bucovina și s'a pregătit mișcarea literară dela 1860.

Al doilea succes pe terenul școlar, deopotrivă de important, a fost introducerea limbii române la Institutul teologic din Cernăuți în locul celei germane, latine și eline de până atunci. Insemnătatea introducerii limbii naționale la singurul institut de educație a clerului bucovinean pentru desvoltarea națională a candidaților de preoție, este evidentă și de aceea nu e nevoie să mai insistăm asupra ei.

Al treilea mare câștig cultural a fost înființarea unei școli normale românești cu menirea de a pregătì dascăli destoinici pentru școlile primare românești. Până atunci învățătorii pentru puținele școli primare, cari numai la 1844 fuseseră readuse sub supravegherea Consistorului din Cernăuți, se făceà la școala normală nemțească. La insistența Românilor se îngăduì înființarea unui curs de pregătire sau *preparandii* românești, care mai târziu fu transformată într'o școală normală românească.

Crearea preparandiei române, înființarea unei catedre de limba română pe lângă liceul german din Cernăuți și introducerea limbii române la Institutul teologic sunt singurele succese trainice ale frământărilor dela 1848. Numai grație acestor așezăminte s'a putut cultivà limba românească în Bucovina, s'a păstrat pururea vie dragostea de neam și lege și s'a pregătit o nouă generație de intelectuali, mai erudeți și mai destoinici, pentru a duce cu succes mai departe lupta contra cotropirii noastre naționale.

*
* *

Pentru a fi compleți este de lipsă să ne întreținem nițel și asupra nouălor condițiuni economice ce rezultară din frământările anului 1848. Pe lângă laturea sa națională și politică, revoluția austriacă dela 1848 a avut și una socială.

Prin desființarea iobăgiei, întâmplată în Austria la 1781 și în Ungaria la 1785, nu s'a îmbunătățit esențial soarta țărănimii. Prin patentele acestea țăranii își redobândiră dreptul de liberă migrațiune, ei puteau părăsì moșia unui proprietar pentru a-și căutà condițiuni de vieață mai prielnice pe alta, dar prin pribegirea sa de pe o moșie pe alta el nu-și îmbunătățià soarta ca și bolnavul din Dante, care pentru a-și alinà durerile insuportabile, fugià dintr'un pat în altul. Sarcinile urbariale erau pretutindeni aceleași. Ori pe care moșie s'ar fi sălașluit, el erà ținut să dea dijmă și să muncească până la 150 de zile pe an în socoteala stăpânului de pământ. Am amintit mai sus că special în Bucovina, unde erau în vigoare obiceiurile moldovene, îndatoririle țăranului față de proprietar se mărginiau la 6 până la 12 zile de clacă pe an. Obiceiul acesta nu s'a respectat însă lungă vreme. Arendașii și proprietarii străini introduseră și în această provincie normele urbariale din Galiția și astfel țăranii bucovineni gemeau de o potrivă cu concetățenii lor austriaci sub insuportabilele sarcini urbariale. De aceea deputații țărani din Bucovina manifestară un vădit interes pentru chestiunea împroprietăririi, care se aduse în discuția Constituantei dela Viena chiar imediat după constituirea ei.

Deputații bucovineni erau de acord cu colegii lor țărani din celelalte provincii ca «robota, dijma și toate beilicurile» să fie desființate fără desdaunarea proprietarilor pentru piederea drepturilor lor urbariale.

Ei declarară prin rostul lui Mihaiu Bodnărescu că au vajnic cuvânt de a pretinde lucrul acesta, fiindcă proprietarii din Bucovina s'ar

fi desdaunat și așà de ajuns prin plusul de prestațiuni, la care țăranii bucovineni fuseseră ținuți dela ocupare încoace contra obiceiului pământului, făcând 150 de zile de clacă pe an, în loc de 12, la cari erau obligați prin vechile așezăminte urbariale.

Dar cu tot temeiul acestei cuminte argumentații, în ședința Constituantei dela 31 August 1848 s'a votat împământenirea țăranilor cu desdaunarea marilor proprietari pentru pierderea drepturilor lor urbariale asupra pământului cedat supușilor lor acuma liberi. Țăranului i se recunoscù dreptul de proprietate asupra pământului cultivat de dânsul în schimbul sumei de desdaunare pentru proprietar, urmând ca aceasta să fie trecută ca ipotecă asupra loturilor țărănești și amortizată prin adausuri anuale la leul birului.

Astfel s'a făcut împroprietărirea țăranilor din Bucovina cu desdaunarea proprietarilor pentru pierderile lor urbariale. Dar impunerea acestei desdaunări n'ar fi fost poate așà de împovorătoare, dacă, deodată cu impunarea ei, sar fi luat și anumite măsuri pentru asigurarea prosperității economice a țărăinimii devenite libere. Mult mai păgubitoarea pentru desvoltarea viitoare a țăranilor bucovineni a fost desconsiderarea cererii lor, de a se fixà prin lege inalienabtilitatea proprietății tărănești. Dar cererea aceasta nu s'a luat în considerare și nici nu s'a asigurat țăranului un minimum de existență, astfel că, în caz de lichidare, el să nu ajungă pe drumuri, ci să-i rămână cel puțin casa și câtevà prăjini de pământ. Asemenea nu s'a grijit din capul locului pentru crearea unor institute de credit, la cari țăranul în caz de nevoie să-și fi putut procurà bani iefteni și fără primejdia de a fi exploatat de cămătari. In privințele acestea nu s'au luat măsuri de cu vreme și astfel țăranul bucovinean, curând după împroprietărire, fu silit de împrejurări să schimbe vechea sa atârnare față de proprietarul moșiei cu alta, mult mai grea și mai apăsătoare, față de crâșmarul satului, care erà totodată și cămătar. Prin veșnicile părcelări, pământurile se îngustau, iar veniturile scădeau mereu, pe când cerințele sporiau din zi în zi tot mai mult.

Lipsià să mai intervină un an rău, un proces, o boală, un caz de moarte, etc., pentru ca țăranul să nu mai poată acoperì cheltuelile sale din gospoderia-i dărăpănată. Mânat de nevoi, el se împrumutà la Evreu, întârzià sorocul și astfel avutul său ajungeà la mezat (1).

(1) Cfr. Vasile Marcu, *Foloasele tovărășiilor sătești pentru țăranul nostru,* în «Calendarul Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina» pe 1914, p. 145 urm.

Pe calea aceasta proletarizarea țărănimii progresà mereu, fiindcă ea în comerț și industrie nu puteà face nici o ispravă din cauza concurenței evreești și a lipsei de capital. Țăranii nu erau admiși nici la stabilimentele industriale din țară, fiindcă pentru acestea se aduceau lucrători străini din toate colțurile Austriei. Ca singurul mijloc de existență nu-i rămâneà deci decât să se năimească ca muncitor agricol în Moldova. Dar și în privința aceasta el erà exploatat în mod infam de numeroasele birouri de plasare, cari îi avansau simbria încă de cu toamnă. Când veniă primăvara, el trebuià să-și lase femeia și copiii acasă în cea mai neagră mizerie și să se ducă «la Moldova» spre a se întoarce toamna târziu bolnav, demoralizat sufletește și fără nici un ban în pungă. Iată în ce stare ajunsese țărănimea bucovineană în urma improprietăririi dela 1848, care s'a făcut fără măsurile necesare de prevedere! Din ghiarele boierescului ei ajunse în altele și mai nemiloase, ale beției și cămătăritului.

Uzura Evreilor din Bucovina luase proporții așà de mari, încât se îngroziră și străini și aceștia se simțiră îndemnați a le denunță guvernului și întregii lumi civilizate (1). Procentele ce se luau pentru banii împrumutați ajungeau 50 ba chiar 120 la sută! Numai la 1877 se stabilì dobânda maximală de 12 la sută. Pământurile țărănești treceau rând pe rând în mâinile străinilor ca Nemți, Evrei, Poloni, etc.; pe calea aceasta a ajuns o bună parte din moșia noastră strămoșească din Bucovina în mâini străine, dat fiind că în Bucovina nu s'a respectat inalienabilitatea proprietății rurale.

Constatarea aceasta tristă se referă și la marea proprietate română care nu s'a putut mănțineà în vechea sa situație din motive social-economice asupra cărora nu mai insistăm (2).

Din tabloul desfășurat acì vedem că condițiile de desvoltare ale Românilor Bucovineni nu s'au îmbunătățit mult pe urma frământărilor naționale și economice din 1848. Atâta doară că prin contactul intelectual cu Românii din celelalte țeri și prin izbânzile raportate pe terenul școlar a sporit forța lor de rezistență națională. Deși fără mari succese naționale, ei au ieșit din frământările acelea înălțați sufletește și oțeliți pentru nouă lupte naționale, pe cari le și reluară îndată ce la 1860 sistemul absolitist se prăbușise din nou.

*
* *

(1) I. Platter, *Der Wucher in der Bukowina*, Jenna 1878; Marie Mischler, *Soziale und wirtschaftliche Skizzen aus der Bukowina*, Viena 1893.

(2) *Cfr. Über den Ursprung und die Enwicklung des Untertanverhältnisses in der Bukowina.* Eine Denkscrift, Cernăuți 1848.

Din constatările de mai sus ne-am putut convinge că Românii din Bucovina, chiar în epoca cea mai neprielnică a desvoltării lor, au avut partea lor la cultura românească. Ei au dat fraților lor din Moldova un număr considerabil de intelectuali, ca pe Meletie Brandaburul, Gherasim Bucovineanul, pe eruditul Vartolomeiu Măzăreanul și Paisie dela Dragormirna, pe Ion Alboteanul și Samuil Botezatu, pe arhimandritul Suhopan și alți nenumărați dascăli destoinici și în sfârșit pe Constantin Hurmuzachi, cari toți la rândul lor au contribuit la propășirea culturală a Moldovei. Ardealul a dat cărturari Ţerii-Româneşti, Bucovina a îndeplinit aproape aceeaș datorie față de Moldova.

Al doilea adevăr care se desprinde din cercetările de mai sus consistă în faptul, că Bucovinenii, în ciuda condițiilor de desvoltare neprielnice și cu toate că pierdură pe mulți dintre intelectualii lor mai de seamă, au dus cu bărbăție lupta pentru păstrarea limbii și naționalității lor, găsind răgaz de a contribuì la lărgirea cunoștințelor noastre istorice și la îmbogățirea literaturii românești. Cărți didactice, traduceri și încercări literare apărute în Calendarul Bucovinei și în revistele lor «Chrestomaticul românesc» și «Bucovina» ,ne dau cea mai elocventă dovadă despre aceasta. Trebue să constatăm însă că aceste manifestațiuni s'au putut produce grație contactului cu Românii din Moldova, care a avut loc la 1788, 1821 și 1848. Cât de strânse erau pe vremuri aceste legături se vede din faptul că la înființarea *bibliotecii provinciale* din Cernăuți, azi Biblioteca Universității, au contribuit cu mijloace considerabile și Românii din Moldova. Intre ctitorii și adăugătorii acestei biblioteci găsim între mulți alții pe însuș Domnul Moldovei Mihaiu Sturdza, care a contribuit 2000 de galbeni pentru acest măreț scop cultural. Exemplul Domnului găsì imitatori în rândurile boierilor. Marele Vornic Alexandru Sturdza Bârlădeanul dăruì 1000 de galbeni, iar frații Scarlat și Constantin Vârnav dăruiră casa lor din Cernăuți pentru adăpostirea nouăi biblioteci (1).

Din constatările acestea se vede clar că Bucovinenii, chiar și în epoca cea mai tristă din trecutul lor, au fost și au rămas mădulare vii ale neamului românesc, și că istoria lor dela anexare încoace n'a fost decât o neîntreruptă serie de suferințe, lupte și frământări ale unui neam necăjit pentru a se puteà susțineà în caracterul său propriu național.

---

(1) K. Reifenkugel, *Die Bukoviner Landesbibliothek und die k. k. Universitäts-Bibliothek in Czernowitz*, Cernăuți 1885, p. 9.

Ajungând la sfârşitul acestui capitol din vieaţa culturală a Românilor din Bucovina, socot că nu-l pot încheià mai nimerit, decât reproducând testamentul politic al bătrânului Doxache Hurmuzachi, care la 1857, simţind că i se apropie moartea, chemă la Cernăuca în jurul patului său pe fruntaşii Românilor Bucovineni pentru a le da, cu limbă de moarte, următoarea povăţuire înălţătoare :

«Prieteni şi scumpi compatrioţi, vă mulţămesc de cercetare. Eu poate nu voiu mai trăì mult, Domniile Voastre însă veţi trăì şi trebue să trăiţi, dară să nu uitaţi că aveţi de îndeplinit trei datorii mari şi sfinte, pentru cari aveţi a răspunde înaintea lui Dumnezeu, înaintea oamenilor şi a urmaşilor voştri. Aceste trei datorii sunt: patria, limba şi biserica. *Românească* este *ţara* aceasta, în care trăim, câştigată şi păstrată cu sângele străbunilor noştri şi înzestrată cu drepturi româneşti, cari n'au putut să apună, pentrucă sunt o proprietate nepieritoare a ei. *Limba română,* sufletul naţionalităţii noastre, pe care ne-au păstrat-o străbunii noştri în timpii barbariei chiar cu răpunerea vieţii, a fost totdeauna şi este adevărata limbă a acestei ţeri; nici un drept nu s'a aflat în putere ca s'o desfiinţeze.

„*Biserica* ţerii noastre este biserica ortodoxă, odorul cel mai scump al sufletelor noastre, care cu totul că are drepturile cele mai frumoase, se aflǎ totuş în împrejurările de faţă ameninţată de nişte jurstări nefavoritoare şi cere ajutorul fiilor săi ca să o apere. Deci vă jur pe Dumnezeu, pe fericirea voastră şi pe tot ce aveţi mai preţios şi mai sfânt, ca să fiţi urmaşi demni de străbunii şi părinţii voştri, ca să vă nevoiţi cu toată virtutea nu numai să apăraţi drepturile, religiunea şi limba patriei voastre, ci să le lăsaţi urmaşilor voştri într'o stare mai înfloritoare decât le-aţi primit.

«Iar pentru binele şi fericirea naţiunii române să depărteze Dumnezeu din mijlocul Românilor sămânţa intrigei şi a invidiei, spiritul de partid, egoismul şi pofta de a domnì cu stricăciunea binelui public şi să le insufle spiritul armoniei, al frăţiei şi al bunei înţelegeri între sine spre înfiinţarea măreţului scop ce le stă înainte» (1).

(1) «Telegraful Român», V, 1857, no. 32, p. 126.

RASPUNSUL D-LUI N. IORGA

LA

DISCURSUL DE RECEPȚIUNE AL D-lui V. NISTOR

Scumpe Coleg,

Am auzit în cuvintele d-tale, pline de o reținută durere și de o firească revoltă împotriva vitregiei împrejurărilor, ecoul unei lungi și nemeritate suferințe care a apăsat asupra unei părți, puțin număroasă, e drept, dar vrednică de interes din atâtea puncte de vedere, a neamului nostru. Ni s'au înfățișat elementele de veche cultură tradițională, absolut românească, fără nici o împestrițare ruteană, pe cari le-a găsit noul regim austriac în 1774 și acea organizație patriarhală, foarte potrivită cu nevoile țerii și iubită pentru amintirile cuprinse în ea, pe care se răzimă această cultură. Am simțit în inimile noastre mișcările de indignare și împotrivire cari au pornit dela acele câtevà zeci de mii de oameni fără alt ajutor pe lume decât vrednicia lor simplă și misteriosul îndemn ce vine dela înaintași pentru apărarea moștenirii lor — bieți țărani și meșteri «moldoveni», cari nu suferiau ca din rămășițele prădate ale bisericilor românești să se înalțe adăposturi pentru coloniștii atrași din toată lumea. Speranțele trecătoare dela 1848 au făcut să treacă și asupra sufletelor noastre o rază ultimă din strălucirea lor apusă.

Dela ceeace ne-ați spus să trecem acuma la d-voastră, prin înduioșatul graiu al căruia ni s'au amintit toate aceste emoționante lucruri.

Acum câțivà ani, nu mulți, cum s'ar crede după lucrările în cari ți-ai închis, putem zice, acel lucru neprețuit care e tinerețea,

pe băncile Universităţii din Bucureşti, aşà de puţin frecventate de căutătorii brevetaţi ai adevărului ştiinţific, s'a aşezat un ascultător tăcut şi atent, care nu erà un tânăr de vrâsta celorlalţi. Profesor în Bucovina, unul din cei mai buni, distins cercetător de mulţi ani al istoriei Românilor, redactor al unei foi literare şi ştiinţifice, care erà acolo nu numai îndeplinirea unei datorii, dar şi un act de curaj, d-ta aveai atâta încredere în învăţământul românesc, sistematic discreditat în locurile de unde veniai, pentru a crede ceeace la noi aici cred aşà de puţini — şi cei mai simpli dintre începători, — că ai cevà de învăţat dela experienţa noastră în această ştiinţă a istoriei, care e pe trei sferturi, nu cunoştinţe de dicţionar, — de enciclopedie, de manual sau de bibliografie specială,—nu metodă,— fiecare putând aveà şi procedările potrivite spiritului său, — ci experinţă, largă, dureroasă şi fecundă experienţă de probleme, dar înainte de toate de oameni, cei vechi fiind văzuţi, cum au fost, după ce ştim cum sunt cei de astăzi.

Ne-ai ascultat totdeauna cu acel delicat sentiment de reverenţă faţă de înaintaşi pe care-l au numai aceia cari înţeleg că unele greşeli sunt de fapt glorioase răni de cari nu se ruşinează acela care le poartă, uneori şi cu o iubire a cărei manifestare bărbătească, absolut dezinteresată, nu mi-a lipsit niciodată. Ai înţeles că fiecare poate da cevà bun, deşì toată bunăvoinţa nu se găseşte la nimeni, şi cel care o caută întreagă cu mustrări e un pretenţios de sigur, dar şi un prost. Ţi-ai dat sama că, oricât lucru bun ai luà dela fiecare, tot îi mai rămâne şi lui cevà, aşà încât niciodată elevul nu reprezentă, oricâtă inteligenţă ar aduce şi oricâtă silinţă ar cheltuì, suma calităţilor învăţătorului său. Dar ai simţit că el nu este o individualitate decât atunci când adauge cevà care nu se găseşte la nici unul dintre aceia pe cari i-a ascultat, ceeace e, nu un merit, ci o datorie.

Căci ceeace place mai mult la d-ta e frumoasa modestie care te împodobeşte. Când un cercetător îşi defineşte cu o aspră stricteţă câmpul de cercetare, când îşi izolează subiectul său, nu numai pentru a-l studià cu atenţie, dar şi crezând că astfel îl înţelege mai bine sau chiar pe deplin, când îşi interzice orizontul şi face abstracţie de mediu, el poate cădeà lesne în acea trufie care, şi când metoda e mai bună, încă falsifică rezultatele. El crede că a putut atinge adevărul absolut şi indiscutabil. Nu numai că tot ce este împrejur îi pare fără însemnătate, biete ocupaţii de diletant, dar el priveşte cu o comiseraţie adâncă orice altă ipoteză, orice

ipoteză, căci el se crede însuş dincolo de domeniul ipotezei, într'o siguranţă unică şi eternă. Oricine lărgeşte însă cercul său de vedere nu va puteà face această greşeală. Orice fapt istoric se explică nu numai prin ce pare că l-a produs, ci prin factorii permanenţi, cari lucrează totdeauna, şi prin factorii depărtaţi, a căror influenţă răsbate mai departe decum se crede. Cei dintâi trebue înţeleşi filozofic, ceilalţi urmăriţi cu adevărat istoric. Se ajunge astfel, dându-şi samă fiecare că adevărul său e în cazul cel mai bun numai o lature de adevăr, la acea încântătoare sfieală, la acea frăţească iubire faţă de orice cercetare vecină, la acea omenească înţelegere a ceeace-i lipseşte oricui, începând dela sine însuş. Din şcoala noastră firea d-tale blândă a luat această învăţătură. Ce ţi-am putut da mai bun? Dacă ar fi luat-o mai mulţi!

Profesorii d-tale ţi-au urmărit o carieră, care erà o bucurie necontenită pentru dânşii, fără ca vreodată să fi resimţit ca o durere şi jignire pentru ei orice pas îl făceai mai departe, în succesiunea fatală a izbânzilor omeneşti pe acest câmp al ştiinţei, care ne cere pe toţi şi nu ne înlătură pe nime, dacă nu pentru prea mare tinereţă, pentru maturitate încă mai puţin. Ai ascultat la Viena şi alţi profesori. Ii cunoaştem, şi ne cunosc şi ei. Nu erà o înaintare a d-tale, ci o schimbare de mediu. Ea îţi oferià un avantagiu: să vezi cum problemele de istorie românească, în care punem noi de aici atâta iubire pentru această ţară şi acest neam, se pot înfăţişà acelora cari nu pornesc dela aceste sentimente. Vei fi putut constatà că noua şcoală istorică nu face dintr'o căldură firească pentru ce e pământul şi sângele nostru un motiv de zădarnică denaturare a unui adevăr, pe care sunt totdeauna alţii, cari, şi prin avântul urii, să-l restabilească. Vei fi constatat încă un lucru: că nici un subiect nu-şi desvălueşte tainele fără acel sentiment pe care îl aveam în inimile noastre când metoda sigură lucrà la descoperirea adevărului singur, că orice aplicaţie fără tragere de inimă pentru tot ce cuprinde subiectul duce numai la fixarea unor puncte exterioare, deci indiferente, fără putinţa acelei sinteze care dă vieaţă în mişcările adânci şi mari ale sufletului.

Ai profesat la Viena, înaintea Românilor ca şi înaintea străinilor, dând probă că pentru a recunoaşte valoarea d-tale nu e de nevoie parţialitate naţională. Ai spus curagios lucruri drepte despre Români în acea limbă germană, în care adeseori s'a îmbrăcat opera de denigrare a noastră.

Gândul d-tale cel mai drag erà însă acela de a te întoarce acasă

între a-i d-tale, la poporul din mijlocul căruia, din stratele lui adânci, curate și bune, te-ai ridicat prin muncă și avânt. Și alții se întorc astfel acasă, pentrucă e mai bine acolo, pentrucă găzduirea bună a străinului ține samă și de terminul scurt al petrecerii cuivà în casa lui. Și alții vin iarăș de unde au plecat, dar zilnic asistăm la desfrâul, neoprit de critica bunului simț, al unor pretențioși, cari cred că o mai recentă inițiare în știința Apusului creează în chip firesc oameni superiori *eo ipso* acelora cari la învățătura lor de tinereță au adus și experiența rodnică a unei vieți și se grăbesc a se intitulà înșii «singurii specialiști» în ramuri unde au fost până ieri numai simpli ucenici, cari mai au atâtea de învățat și mai ales de adaptat totul.

In Bucovina, unde ai fost numit profesor la o Universitate ale căreia scopuri nu atingeau decât materialitatea vieții celui mai vechiu popor de acolo și a singurului autohton, d-ta n'ai înțeles, ca atâția alții —, să faci o carieră socială, care, în acest cerc mai îngust, este mai ușoară decât aiurea.

Ai fost unul dintre rarii cărturari români cari au scos din studiile lor altcevà decât arme pentru a înlăturà pe alții și a se impune ei singuri. Nu te-ai lăsat terorizat de nimeni, și nici n'ai vrut să terorizezi pe cinevà. Aveai atâtea de găsit, atâtea de spus, atâtea de afirmat în folosul științei și, spre binele poporului nostru! Ai intrat în odaia d-tale de lucru, și peste atâtea greutăți ale vremilor liniștite și atâtea supărări ale vremilor grozave, te găsești încă în seninul și sacrul ei cuprins.

Nu doar că ai fi înțeles — cum se face adesea — că între d-ta, cel învățat, și ceilalți e o prăpastie, pe care s'o adâncească zilnic mândria d-tale. Dumnezeu știe cât de puțin înseamnă și cea mai mare învățătură față de ceeace sufletul omenesc vrea și trebue să afle! Specialitatea nu e un drept de izolare desprețuitoare, ci numai o îndatorire de a folosì tuturora din laturea în care te-ai specializat.

Multora le-ai fi plăcut dacă ai fi studiat subiecte străine fără aplicare imediată la nevoile țerii d-tale și părții din neamul românesc care trăește acolo. Cărțile sunt în măruntele lor pagini modeste mari puteri ale lumii, pe cari nu le știi niciodată unde pot să ajungă. Profesor de istoria Românilor, da, — însă în acest domeniu chiar sunt atâtea terenuri de inofensivă obiectivitate teoretică, din care nimic nu răsbate în frământările mari ale vieții, care strigă imperios după ajutor. Și cu soluții nouă în aceste terenuri îți poți asigurà o reputație științifică — ba încă și cevà mai mult.

Dar d-ta ai rămas Bucovineanul. Te-ai coborît la realitățile modeste ale micii d-tale patrii, în care se cuprinde ce a fost mai mare în vechea Moldovă. Scoseseși în limba germană, pe lângă studii complete despre comerțul moldovenesc în cele dintâi veacuri și o lucrare despre Pocuția lui Ștefan cel Mare și a lui Petre Rareș, care se ocupă de granița firească la Nord a principatului întemeiat de Bogdan. In nenumărate studii, cari au atins toate domeniile vieții Românilor de acolo, ai lămurit atâtea puncte confuze încă și ai adaos o informație cu totul nouă și de cel mai mare folos, dând astfel bazelor istoriei Bucovinei românești o lărgime necunoscută până atunci.

Emigrații de Ardeleni, întemeieri de școli, relații culturale și sociale, totul te-a interesat, fiindcă toate-ți erau dragi, și fiindcă știai și aceea că nici un lucru nu se explică decât prin atâta ce se găsește afară de dânsul. Atacând acuma în urmă chestia venirii Rutenilor în Bucovina, intruși aroganți, cari mai vor, pe lângă avantagiile unei statistice măsluite, recunoașterea unui drept istoric, punând pecetea de falsificație a lăcomiei pe mormintele eroilor noștri, ori chestia desvoltării spre înstrăinare a tradiționalei Biserici românești de acolo, ai sporit, ca bun fiu al neamului, armele cu cari el se luptă pentru dreptul său.

Ai restabilit prin asemenea cercetări continue și onoarea Românilor bucovineni în domeniile studiilor despre moșioara lor. Erà o rușine pentru noi că a trebuit un diletant german, Wickenhauser, pentru a se strânge întâiu vechile noastre hrisoave și a se înseilà istoria lăcașurilor străbune, și alta, mai nouă, că s'a cerut un filolog rutean, Kosak, preocupat de interese naționale dușmane nouă, pentru a se avea în formă modernă înseși memorabilele însemnări de pe piatra subt care odihnesc Voevozii și sfetnicii lor. Din Bucovina a plecat spiritul de răbdătoare analiză sigură al prietenului D. Onciul pentru a încercà soluția marei enigme a vremurilor când asupra noastră izvoarele tac, tot de acolo ne-a venit ascuțita pătrundere a lui George Popovici, sprijinit de cunoștințe de drept istoric fără păreche, pentru a ne lămurì de unde vin așezămintele Moldovei, comune celor de acolo și nouă. Dar d-ta oprindu-te la întrebările în legătură cu pământul ce te-a născut, ai arătat străinilor că și acolo a venit vremea să luăm pentru noi tot ce e al nostru.

Să petreci mulți ani între noi, și, fiindcă și unii dintre cei mai tineri suntem totuș cevà mai bătrâni decât d-ta, și după noi! Fiecare zi din vieața unui om harnic e un spor pentru vitalitatea poporului său. Și conștiința ce ai adus-o cu ce ți-a dat natura, de sigur pentru

aceasta, și nu pentru altcevà, constitue acea mângâiere care ne dă tuturora puteri la cari nu ne puteam așteptà și cari cresc din fiecare osteneală fericită prin isprăvile ei. Să ajungi tânăr la bătrânețe, aducându-ți aminte și spunând și altora, cu câtă bucurie te-am primit noi astăzi: pentru d-ta însuți, pentru izbânda noastră întrupată în valoarea d-tale, pentru locul de unde vii, pentru durerile lui de astăzi și speranțele lui de mâne.
